

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ О. П. Степанов
«__» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 056 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Стратегії аграрного виробництва у світовій економіці»

Виконавець: Василик Вероніка Сергіївна, група МEB-401

(підпис виконавця)

Керівник: д.н.д.у., професор, заслужений економіст
України, професор кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Біла Світлана Олексіївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Балабанова Галина Петрівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу
спеціальність 056 «Міжнародні економічні відносини»
освітньо-професійна програма «Міжнародний бізнес»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Степанов О.П.
«__» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Василик Вероніки Сергіївни

1. Тема роботи «Стратегії аграрного виробництва у світовій економіці» затверджена наказом ректора від «29» квітня 2020 р. №542/ст.
2. Термін виконання роботи: з 04 травня 2020 року по 21 червня 2020 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання аграрного сектору в Україні, статистичні матеріали Державної служби статистики України, щорічні звіти міжнародних організацій: Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Світового банку (СБ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні засади та закономірності розвитку аграрного виробництва у світовій економіці, конкурентні стратегії та пріоритети реформування аграрного виробництва країн-лідерів експорту сільськогосподарської продукції у світовій економіці, стан, системні проблеми та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва України у світовій економіці.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 11 таблиць, 9 рисунків та 2 додатки.
6. Презентація основних результатів дипломної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 20 слайдів.

6. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми дипломної роботи	23.03.2020	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання дипломної роботи	30.03.2020	Виконано
3.	Розкрити теоретичні засади та закономірності розвитку аграрного виробництва у світовій економіці	04.05.2020 – 10.05.2020	Виконано
4.	Розкрити конкурентні стратегії та пріоритети реформування аграрного виробництва країн-лідерів експорту сільськогосподарської продукції у світовій економіці	11.05.2020 – 17.05.2020	Виконано
5.	Визначити стан, системні проблеми та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва України у світовій економіці	18.05.2020 – 24.05.2020	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	25.05.2020 – 27.05.2020	Виконано
7.	Оформити дипломну роботу	28.05.2020	Виконано
8.	Попередній захист дипломної роботи	29.05.2020	Виконано
9.	Передати дипломну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	08.06.2020	Виконано
10.	Передати дипломну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	11.06.2020	Виконано

8. Дата видачі завдання: « 30 » березня 2020 р.

Керівник дипломної роботи

(підпис керівника)

Біла С.М.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

(підпис випускника)

Василик В.С.

(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Стратегії аграрного виробництва у світовій економіці»: 96 сторінок, 11 таблиць, 9 рисунків, 87 літературних джерел, 2 додатки.

Перелік ключових слів (словосполучень): СТРАТЕГІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА, СВІТОВА ЕКОНОМІКА, ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА, ЕКСПОРТ, ІМПОРТ, ФЕРМЕРИ, ТНК, ОРГАНІЧНА АГРАРНА ПРОДУКЦІЯ, ВИСОКОТОЧНЕ АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО, ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА.

Об'єкт дослідження: процеси формування стратегій аграрного виробництва у світовій економіці.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження стратегій аграрного виробництва у світовій економіці в умовах еволюції системи міжнародних економічних відносин.

Мета дипломної роботи: дослідження стратегій розвитку аграрного виробництва у світовій економіці.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, історичного та логічного, причинно-наслідкових зв'язків; емпіричні методи: статистичний, графічний; метод системного аналізу, класифікацій та ін.

Отримані результати та їх новизна: полягають у розробці прикладних питань та у теоретичному обґрунтуванні стратегічних пріоритетів розвитку та реформування аграрного виробництва у світовій економіці.

Значущість виконаної роботи та висновки: визначення сутності базових стратегій розвитку та реформування аграрного виробництва у світовій економіці, у т.ч. стратегій переходу до високоточного та органічного аграрного виробництва, створює передумови для їх реалізації в Україні, що підвищить конкурентоспроможність українського аграрного експорту.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали дипломної роботи рекомендується використовувати під час розробки стратегій розвитку аграрного виробництва в країнах світу, у т.ч. в Україні; для підготовки наукових статей та тез, аналітичних звітів та доповідей щодо формування конкурентних стратегій розвитку аграрного виробництва у світовій економіці.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	11
1.1. Глобальна продовольча проблема та роль аграрного виробництва у її вирішенні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.).....	11
1.2. Роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва.....	20
1.3. Динаміка міжнародної торгівлі країн-лідерів аграрного виробництва на світовому ринку.....	26
РОЗДІЛ 2	
КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА КРАЇН-ЛІДЕРІВ ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	35
2.1. Конкурентні стратегії розвитку аграрного виробництва Європейського Союзу та США.....	35
2.2. Стратегії реформування аграрного виробництва в країнах, що розвиваються (на прикладі Китаю, Латинської Америки, в тому числі Бразилії, Аргентини)..	43
2.3. Конкурентні стратегії переходу до інновацій, ІТ-технологій та високоточного аграрного виробництва країн світу	49
РОЗДІЛ 3	
СТАН, СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	57
3.1. Експортний потенціал та конкурентні позиції аграрного виробництва України на світовому ринку.....	57
3.2. Стратегічні пріоритети земельної реформи та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва України у світовій економіці	68
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток аграрного сектору відіграє важливу роль у вирішенні продовольчої проблеми, подоланні ризиків голоду у світовій економіці. Аграрне виробництво формує потужні експортно-імпортні потоки у світовій торгівлі, створює робочі місця, стимулює розвиток суміжних галузей та сфер від роздрібної торгівлі, сфери громадського харчування (кав'ярні, ресторанний бізнес), до обробної харчової промисловості. Важливим чинником сталого соціально-економічного зростання країни стає належний сталий розвиток органічного аграрного виробництва. Продовольча безпека країн є неодмінною умовою і гарантією збереження їх суверенітету й економічної незалежності, формування високого рівня життя населення. У зв'язку зі зростання кількості населення все більше країн потрапляє у сферу ризиків настання голоду. Для вирішення всіх вищезначених проблем необхідно забезпечити розробку та реалізацію стратегій аграрного виробництва у світовій економіці. Саме тому теоретичне обґрунтування стратегій розвитку інтенсивного аграрного виробництва врахування основних складових цих стратегій Україною в процесі нарощування експортного аграрного потенціалу, є надзвичайно актуальним для розвитку як української, так і світової економіки, що й обумовлює актуальність теми дипломного дослідження: «Стратегії аграрного виробництва у світовій економіці»

Проблематику розвитку аграрного виробництва у світовій економіці дослідили такі іноземні вчені як: Брінкман Т. [51], Давид Е. [52], Кене Ф. [53], Борлоуг Н. [57], Дрю-Бейкер К. [58] та інші іноземні дослідники та науковці.

Серед українських науковців питання сталого розвитку та стратегії розвитку аграрного виробництва в Україні дослідили Зінчук Т. О. [16, 17], Пугачов М. І. [37], Кириленко І. Г. [20, 21], Лупенко Ю. О. [26], Лопатинський Ю. М. [25] та інші українські вчені. Найбільшу увагу українські дослідники приділяють дослідженню сталого розвитку аграрного сектору національної

економіки та виокремленню сучасних тенденцій зовнішньої торгівлі українською аграрною продукцією. Однак дослідження основних стратегій розвитку аграрного виробництва у світовій економіці не можна назвати вичерпними, що потребує дослідження цього питання у дипломній роботі.

Метою дослідження є дослідження стратегій розвитку аграрного виробництва у світовій економіці.

Відповідно до поставленої мети виділяють **основні завдання**:

- проаналізувати глобальну продовольчу проблему та визначити роль аграрного виробництва у її вирішенні;
- визначити роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва;
- дослідити динаміку міжнародної торгівлі країн-лідерів аграрного виробництва у світі;
- розглянути сутність конкурентних стратегій розвитку аграрного виробництва Європейського Союзу та США;
- визначити основні цілі стратегій реформування аграрного виробництва в країнах, що розвиваються;
- проаналізувати конкурентні стратегії переходу до масового використання інновацій, ІТ-технологій та розвитку високоточного аграрного виробництва у світі;
- дослідити експортний потенціал та конкурентні позиції аграрного виробництва України на світовому ринку;
- визначити стратегічні пріоритети реформування аграрного виробництва та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного експорту України на світових ринках.

Об'єктом дослідження є процеси формування стратегій аграрного виробництва у світовій економіці.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження стратегій аграрного виробництва у світовій економіці в умовах еволюції системи міжнародних економічних відносин.

Методологія дослідження. Методологічну основу дипломної роботи становлять як загальнонаукові так і спеціальні методи наукових досліджень. В основі дипломної роботи – використання принципу єдності теорії та практики, дослідження причинно-наслідкових зв'язків, застосування методу наукової абстракції та порівняльних оцінок, аналізу та синтезу, що дозволяє виокремити стратегії розвитку аграрного виробництва у світовій економіці, дослідити їх вплив на еволюцію системи міжнародних економічних відносин.

У першому розділі, в процесі теоретико-методологічного обґрунтування закономірностей розвитку аграрного виробництва у світовій економіці широко застосовується метод наукової абстракції, який дозволяє виокремити найсуттєвіші ознаки аграрного виробництва, а також методи класифікацій, історичного та логічного, аналізу та синтезу.

У другому розділі, в процесі дослідження конкурентних стратегій та пріоритетів реформування аграрного виробництва країн-лідерів експорту сільськогосподарської продукції використовується метод порівняння, за допомогою якого визначено ефективні стратегії аграрного виробництва, які застосовуються розвиненими країнами світу. Для аналізу конкурентних стратегій реформування аграрного виробництва були використані такі методи як системний аналіз, дедукція та індукція, аналізу та синтезу, завдяки яким було проведено дослідження від окремих фактів (статистичні дані) до загальних висновків і узагальнень.

У третьому розділі розглянуто стан, системні проблеми та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в Україні, для чого застосовано методи причинно-наслідкових зв'язків, метод конкретного та абстрактного, експертні оцінки. На основі методу агрегування було використано показники експорту аграрної продукції та його структури, що дозволило дослідити тенденції розвитку експортного потенціалу та виокремити конкурентні позиції України на світовому аграрному ринку.

Теоретичну основу дипломної роботи становлять теоретичні та методологічні наукові дослідження українських та іноземних вчених за

спеціальністю міжнародні економічні відносини; аналітичні доповіді, монографії та наукові статті, матеріали наукових доповідей та аналітичні матеріали офіційних іноземних та українських державних сайтів за тематикою дослідження; експертні оцінки, присвячені проблематиці розвитку аграрного виробництва у світовій економіці та визначення стратегій та стратегічних пріоритетів його реформування.

Інформаційна база дипломної роботи. При підготовці дипломної роботи використовувалися фахові економічні матеріали, а також законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо розвитку аграрного виробництва у світовій економіці та на ринку України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, матеріали та аналітичні звіти міжнародних організацій: Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (IFAD), Світового Банку, ГАТТ/СОТ, Євростату та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні та подальшій розробці теоретичних засад щодо формування стратегій аграрного виробництва у світовій економіці. Набуло подальшого розвитку формування конкурентних стратегій та пріоритети реформування аграрного виробництва країн-лідерів експорту у світі. Удосконалено визначення пріоритетів розвитку експортного потенціалу та конкурентних позицій аграрного виробництва України на світовому ринку.

Матеріали дипломної роботи пройшли апробацію на міжнародній студентській конференції «Політ» (НАУ, 2020). Опубліковано тези: «Strategies for agricultural production in the world economy»; ФМВ НАУ – http://fmv.nau.edu.ua/structure/department_ua/k_mevb/.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 96 сторінок (з Додатками). У тому числі: обсяг основного тексту – 73 сторінок. Список бібліографічних посилань

використаних джерел представлено на 8 сторінках, що містить 87 найменувань (у тому числі 28 іноземних джерел).

Робота містить ілюстративний матеріал: 11 таблиць та 9 рисунків (у т.ч. у додатках на 4 сторінках розміщено 2 таблиці).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Глобальна продовольча проблема та роль аграрного виробництва у її вирішенні (друга половина XX – початок XXI ст.)

Економічне зростання в усіх країнах впродовж XX – на початку XXI ст., зростання добробуту країн світу та збільшення кількості населення Землі (до 7,6 млрд. осіб), загострює ризики голоду та ставить питання про забезпеченість продуктами харчування. Проблема повноцінного харчування та боротьба з голодом, за оцінками ООН, стають на порядок денний розвитку людської цивілізації на початку другого десятиліття XXI ст. Вирішити цю проблему можливо лише завдяки інтенсивному розвитку аграрного виробництва в країнах світу.

Комплексно – аграрне виробництво включає обробіток ґрунту, вирощування сільськогосподарських культур та худоби, а також зберігання, переробку та реалізацію виробленої продукції (див. Рис. 1.1.). Сільське господарство можна виокремити як перший рівень аграрного виробництва, що включає рослинництво та тваринництво. В свою чергу рослинництво складається з рільництва, садівництва, овочівництва, виноградарства, кормовиробництва, зерновиробництва та хмелярства. До тваринництва належить скотарство, вівчарство, свинарство, птахівництво, кролівництво та рибництво.

Другим рівнем аграрного виробництва можна вважати зберігання, переробку та реалізацію продукції. Що стосується України, то зберігання та переробка аграрної продукції відбувається відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» (2000 р.) [4]. Вироблена продукція зберігається на місцях її

виробництва, тобто в овочесховищах, холодильних камерах та на елеваторах, що формують вагомий елемент інфраструктури аграрного виробництва. Це здійснюється задля скорочення втрат врожаїв та доступності аграрної продукції до споживача впродовж усього календарного року.

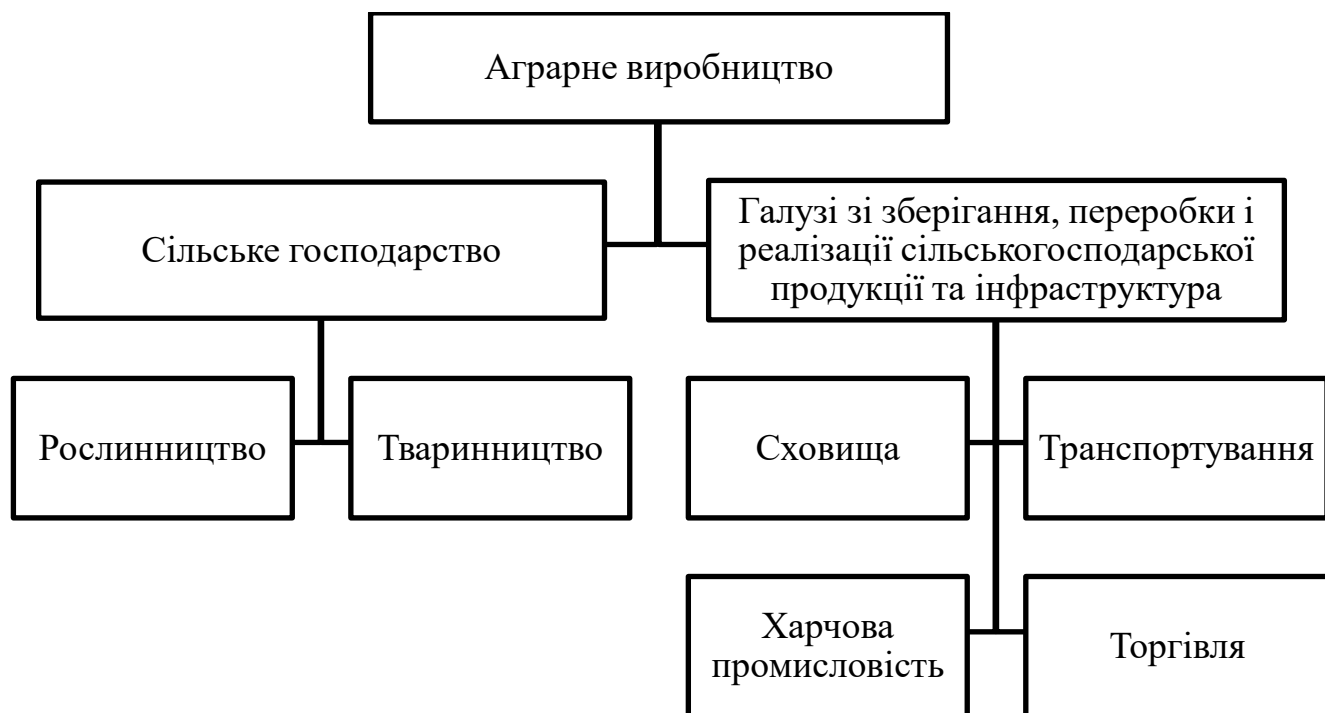

Рис. 1.1. Структура аграрного виробництва.

Примітка. Побудовано автором за даними Кваша С. М. Сутність та особливості аграрного ринку [Електронний ресурс] / С. М. Кваша, С. О. Григор'єв // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 8. – С. 58.

Наступною галуззю аграрного виробництва є переробка виробленої продукції – це перетворення аграрної продукції в харчову. Вона включає різні форми переробки продукції від подрібнення зерна для виготовлення борошна до складних промислових процесів з виготовлення звичних продуктів. Виокремлюють три стадії переробки аграрної продукції: первинна необхідна для того, щоб зробити більшість продуктів їстівними, а вторинна обробка їжі перетворює інгредієнти на звичні продукти, такі як хліб та третинна обробка. Остання піддається критиці через вміст значної кількості цукру, солі, занадто малого вмісту клітковини, що спричиняє ожиріння та в цілому є нездоровим. Також варто виокремити транспортування аграрної продукції як від

сільськогосподарських підприємств виробництва до місця переробки та кінцевого споживача. Заключною галуззю аграрного виробництва є реалізація виробної продукції, тобто торгівля. І транспортування, і торговельна збутова мережа становлять елементи інфраструктури аграрного виробництва.

Аграрне виробництво є одним із найпоширеніших видів діяльності у світі, а його розвиток пройшов декілька етапів. Більшу частину історії люди були збирачами та мисливцями, які вели кочовий спосіб життя та змінювали місце проживання, адаптуючись до зміни кліматичних умов навколишнього середовища. Перша справжня зміна сільського господарства відбулася майже 12000 років тому на початку неолітичної революції, яка поклала початок осілого способу життя у родючих місцях з доступом до води. Люди почали культивувати рослини, вирощуючи такі культури, як пшениця, ячмінь, горох та льон, а також худобу, вони розводили домашніх свиней, овець та корів. Згодом відбувалось селективне схрещення рослин, розвивалось хліборобство, техніки боронування та орання землі. Розпочалось вирощування та збирання різних культур у відповідності до сівозмін.

Промисловий переворот у багатьох країнах світу у XIX ст. розпочинався саме з процесів індустріалізації аграрного виробництва (Німеччина, Росія, Україна). На початку XX століття механізація аграрного виробництва активно розвивалась. З цього часу були розроблені самохідні механічні комбайни, сівалки та інше обладнання, яке ще більше революціонізувало сільське господарство. Ці винаходи дозволили збільшити масштаби сільського господарства, що призвело до зростання продуктивності праці та збільшення обсягів виробництва високоякісної продукції на одиницю землі.

Історія свідчить, що у 30 – ті роки в Україні, в окремих регіонах інших країн, а у 70-90-ті роки XX ст. – на Африканському континенті поширилась проблема голоду. Голод у XX столітті характеризувався двома головними змінами порівняно з попередніми століттями. По-перше, з точки зору причинно-наслідкових зв'язків голод був набагато складнішими, ніж коли-небудь раніше: колоніальний період та подальші становлення у всьому світі

слабо розвинених країн призводило до простих трактувань голоду як стихійного лиха. По-друге, протягом другої половини ХХ століття продовольчі кризи зосереджувалися в Африці на південь від Сахари, де посуха та громадянська війна стали домінуючими причинами голоду.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. сільське господарство у світі характеризувалося масовим зростанням продуктивності праці, заміщенням робочої сили машинним виробництвом, із застосуванням синтетичних добрив та пестицидів. Кількість людей, що займалися землеробством почала кардинально зменшуватись (даний наслідок був характерний для промислово розвинених країн). Внаслідок цього якщо ХХ століття можна вважати періодом екстенсивного аграрного виробництва, при якому збільшення продуктивності досягається шляхом введення у виробництво нових ресурсів або розширення посівних площ, то ХХІ ст. – це новий період інтенсифікації аграрного виробництва.

Варто сказати, що екстенсивне виробництво можливе лише завдяки постійній наявності вільних сільськогосподарських ресурсів, у т. ч. вільних земель. Зважаючи на вичерпність ресурсів, має місце впровадження інтенсивного способу виробництва. Даний вид виробництва, орієнтований на високі затрати робочої сили на одиницю с\г площ, мав місце у ХХІ столітті. Інтенсивне аграрне виробництво активно використовує методи механізації та автоматизації, застосування високоточного аграрного виробництва, що разом із хімічними добривами та ГМО, що дає можливість забезпечити продуктами харчування постійно зростаючу кількість населення Землі.

Аграрне виробництво у ХХІ столітті звертає увагу на стійкість інтенсивних виробничих систем, питань екології, раціонального використання природних ресурсів та ефективності, для того щоб відповідати на виклики нового часу. Прогрес у молекулярній біології, інформаційних технологіях, нанотехнологіях та біотехнологія пропонують цілком нові можливості зробити сільське господарство не тільки високопродуктивним, але й більш ефективним та стійким стосовно використання виробничих ресурсів, в тому числі

природних. У міру розвитку XXI століття може виникнути інший вид аграрного виробництва, що поєднуватиме високу врожайність на основі відновлюваних ресурсів енергії.

У другій половині двадцятого століття відбувся прорив з відкриттям генів рослинного типу в пшениці та рису, харчових продуктів людей у більшості частин світу. Термін «зелена революція» широко застосовувався для опису впливу цих нових технологій, заснованих на високопродуктивних сортах та інтенсивному використанні сучасних сільськогосподарських інвестиційних вкладень.

Наразі, у XXI ст. розвиток аграрного виробництва характеризується «зеленою» революцією, органічним виробництвом та високоточним аграрним виробництвом. Основа «зеленої» революції базується на впровадженні сучасної агротехніки, капіталовкладеннях та створенні за рахунок селекції нових високоврожайних сортів сільськогосподарських культур. Органічне виробництво поєднує традиції на інновації, що включає відновлення ґрунтів, повну відмову від отрутохімікатів, антибіотиків та забезпечення біологічних циклів відповідно до кліматичної специфіки місцевих умов. Результатом такого виробництва є екологічно безпечна продукція. Крім цього, завдяки тому, що сільське господарство починає вступати в цифрову епоху, фермери можуть використовувати високоточне аграрне виробництво. Цей підхід базується на використанні інформаційних технологій, спеціалізованому обладнанні та програмному забезпеченні. За допомогою цифрового аграрного виробництва фермери використовують вдосконалені методи збору даних та системи-GPS, а також інші інноваційні технології, такі як датчики фотосинтезу повітря та насіння.

Попри досягнення високої ефективності аграрного виробництва та використання новітніх технологій для подальшого розвитку аграрного виробництва гостро постає ряд проблем. Найважливішою з них варто виокремити кліматичну проблему, що характеризується виснаженням ґрунтів, забрудненням води, вичерпністю природних ресурсів та змін клімату. Крім

цього, відбувається зміна температури та кількості опадів. Однією з найменш контрольованих екологічних проблем є викиди діоксиду вуглецю – CO₂. За даними ФАО, саме тваринництво продукує 7,1 гігатонн викидів CO₂ на рік, що становить 14,5% від загальної кількості викидів CO₂ на планеті [61].

У 2015 році усіма країнами-членами Організації Об'єднаних Націй було прийнято Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. (The 2030 Agenda for Sustainable Development) [85]. В його основі закладено спільну основу для миру та процвітання людей та планеті. Також було затверджено 17 цілей сталого розвитку, що спрямовані на мобілізацію зусиль країн задля подолання глобальних проблем людства. Крім цього, вважається, що невід'ємними складовими їх досягнення є покращення охорони здоров'я, освіти та сприяння економічному зростанню.

Проблему голоду та забезпечення людство продуктами харчування виокремлено окремою ціллю серед ряду цілей: подолання бідності; припинення голоду, забезпечивши продовольчу безпеку та сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя і добробуту для усіх; забезпечення якісної освіти і заохочення можливостей для навчання; забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок; раціональне використання водних ресурсів; доступ до відновлюваної енергії; сприяння сталому економічному зростанню та повній зайнятості; забезпечення гнучкої інфраструктури; зменшення нерівності всередині країн та між ними; сталий розвиток міст та спільнот; здійснення раціонального споживання; здійснення заходів щодо боротьби зі зміною клімату; збереження морських екосистем; збереження екосистем суші; сприяння миру та справедливості; забезпечення партнерства заради стійкого розвитку. Адже загроза голоду знову зростає в усьому світі, а мільйони дорослих та дітей в наш час страждають від недоїдання. За даними ООН у 2017 році 821 мільйон людей постраждали від недоїдання, що становить приблизно 1 на 9 людей у світі. Якщо порівняти це значення з 2015 роком, то воно становитиме 784 мільйони. Тобто проблема голоду у світі зростає [83].

Континентом з найбільшою поширеністю недоїдання залишається Африка, де проблема голоду вражає п'яту частину її населення (понад 256 мільйонів чоловік). Відповідно до Глобального індексу голоду у 2019 році (див. Додаток А) від голоду найбільше постраждали такі країни як: Центральноафриканська республіка (53,6), Ємен (45,9), Чад (44,2), Мадагаскар (41,5), Замбія (38,1), Ліберія (34,9), Гаїті (38,1), Східний Тимор (34,5), Зімбабве (34,5), Афганістан (33,8), Судан (32,8), Конго (31) та ще багато інших країн. На регіональному рівні Південна Азія та Африка на південь від Сахари мають найвищі показники даного індексу 2019 року у світі – 29,3 та 28,4 відповідно. Ці показники вказують на серйозний рівень голоду. На противагу цьому, у Східній Європі, Співдружності Незалежних Держав, Латинській Америці, Східній та Південно-Східній Азії, Близькому Сході та Північній Африці у 2019 році показники Глобального індексу голоду становлять від 6,6 до 13,3, що свідчить про низький або помірний рівень голоду. Високий показник індексу в Південній Азії зумовлений високим рівнем недоїдання дітей, що спричинено неправильним харчуванням жінок під час вагітності та поганими санітарними нормами життя людей. Крім цього, у багатьох жінок спостерігається низька маса тіла, наслідком чого є високий рівень смертності немовлят. Через велику кількість населення, показники в Індії (30,3) мають негативний вплив на значення всього регіону [79].

Попри те, що голод може вразити будь-кого, певні групи людей є найбільш схильні до загрози недоїдання. Тож, найбільш вразливими є малозабезпечені люди. Адже проблема бідності – головна причина голоду. Тобто наразі гостро постає проблема не дефіциту їжі, а купівельної спроможності населення. Близько 1,2 мільярда людей у країнах, що розвиваються, живуть у бідності, виживаючи менше ніж на 1,25 дол. США в добу. Наступною вразливою категорією населення є діти, оскільки вони залежать від дорослих. Крім цього, внутрішні органи дітей більш вразливі до проблем, які викликає голод. Щороку 2,6 мільйона дітей помирають внаслідок голоду [77]. Навіть короткочасне недоїдання може викликати когнітивні,

поведінкові, емоційні та фізичні проблеми у дітей. Дослідження показують, що голод може призвести до агресії, зниження уваги та в цілому до проблем зі здоров'ям.

Виробництво продуктів харчування повинно йти в ногу з ростом населення та його розподілом. Співвідношення кількості населення до оброблюваної землі сприяло деяким країнам більше, ніж іншим. Перенаселення також сприяє нерівномірному розподілу продовольчих ресурсів. Значна частина чисельності населення протягом наступних 100 років відбудуватиметься в країнах, що розвиваються, де голод вже є серйозною проблемою. Голод стає величезним соціальним та політичним викликом, який полягає не стільки у дефіциті продовольства, а в нерівномірному розподілі продовольчої продукції у світі та застарілих технологіях аграрного виробництва. Це вимагає кардинальної зміни стратегій аграрного виробництва у світі.

Інша проблема полягає у тому, що експорт продовольства та сільськогосподарської техніки з країн, що мають надлишок, у країни з дефіцитом не вирішить проблему голоду у світі. Адже бідним країнам не вистачає коштів, щоб придбати необхідне продовольство. Крім цього, вони не можуть бути у постійній залежності від інших країн.

Експерти вважають, що проблема голоду буде вирішена двома способами. По-перше, громадяни всіх країн повинні мати можливість вирощувати або купувати власні продукти харчування. По-друге, громадянам усіх країн потрібно дотримуватися правильних звичок харчування. По-третє, важливим є усвідомлення необхідності впровадження інтенсивних аграрних технологій та переходу до високоточного аграрного виробництва, що збільшить продуктивність сільського господарства, забезпечить стійке продовольче виробництво та сприятиме притоку інвестицій у агропромисловий комплекс. Адже високоточне аграрне виробництво здатне забезпечити високу прибутковість, ефективність та захист навколишнього природного середовища за рахунок застосування спеціалізованого продуктивного аграрного обладнання, програмного забезпечення та ІТ-послуг.

У розрізі забезпечення їжею варто розглянути проблему марнотратства. Всього у світі щорічно виробляють більше 4 млрд тонн продовольства. Скільки їжі доходить до споживача від початку збору врожаю? Початкові оцінки, зроблені ФАО щодо індексу втрати їжі, говорять про втрати понад 14% обсягу світових продуктів харчування. Але подальші дослідження стверджують про третину продуктів, яка опиняється у смітнику. Це відбувається при транспортуванні, зберіганні на складах чи просто псується у кожного вдома. Отже, потребує удосконалення рівень розвитку інфраструктури аграрного виробництва.

Крім цього, варто розглянути проблему екології, адже проблему голоду неможливо вирішити при подальшому забрудненні води та ґрунтів. Аграрне виробництво у багатьох країнах вже призвело до серйозних втрат цінних надр, води та інших ресурсів. Тому варто забезпечити більш здорові методи виробництва продуктів харчування. Вчені розробляють нові високопродуктивні сорти культур, яким потрібно менше добрив чи пестицидів.

Отже, кліматичні проблеми, конфлікти, війни та кризи продовжують призводити до голоду у багатьох країнах світу. Потрібно ще багато чого зробити, перші ніж голод буде ліквідовано назавжди. Для вирішення викликів сьогодення необхідні об'єднані зусилля країн щодо ефективного ведення аграрного виробництва, впровадження інновацій та нових технологій, забезпечення міжнародного співробітництва країн у налагодженні ланцюгів виробництва та постачання аграрної продукції, розвитку системи міжнародних економічних відносин щодо аграрного сектору та координації діяльності країн світу та міжнародних організацій у сфері налагодження інтенсивного аграрного виробництва та подолання голоду.

1.2. Роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва

На розвиток світового аграрного виробництва значною мірою впливають міжнародні організації, які створені за міжнародною угодою або складаються з країн-членів. Важливо зазначити, що термін «міжнародна організація» може стосуватися широкого спектру організацій, включаючи міжнародні міжурядові організації, а також міжнародні неурядові організації та багатосторонні підприємства (транснаціональні корпорації). Будь-яка із цих міжнародних організацій може впливати на аграрне виробництво.

Особливістю міжнародних міжурядових організацій є їх підпорядкованість міжнародному публічному праву, тоді як міжнародні неурядові організації та ТНК, як правило, регулюються нормами міжнародного приватного права та національних законів. Міжнародне право розвивається дуже швидко, тому статус, юрисдикція та відповідальність різних видів організацій стають зрозумілишими. Згідно з чинним міжнародним правом, міжнародна організація (МО) – це орган, заснований на офіційному документі згоди між урядами держав; включає 3 або більше держав як учасників угоди; МО мають постійний секретаріат, який виконує поточні завдання.

Серед міжнародних міжурядових організацій виокремлюють глобальні (ООН, ФАО ООН, СОТ, ОЕСР, Світовий банк) та регіональні (наприклад, Європейський Союз). Однією з найосновніших міжнародних міжурядових організацій, що регулює аграрне виробництво, є Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) (Food and Agriculture Organization of the United Nations), яка сприяє міжнародним зусиллям у боротьбі з голодом. Головна мета ФАО – це досягти продовольчу безпеки для всіх і забезпечити регулярний доступ людей до достатньо кількості якісної їжі для активного та здорового життя. Організація включає понад 194 країни члени та працює в понад 130 країнах світу. ФАО надає допомогу країнам, що розвиваються, в модернізації та вдосконаленні сільського, лісового та рибного

господарства. Організація працює шляхом поширення інформації, забезпечує форум для переговорів та реалізації проектів удосконалення між країнами [61].

Іншим органом Організації Об'єднаних Націй є Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) (World Health Organization). Вищим органом, що приймає рішення у ВООЗ, є Всесвітня Асамблея охорони здоров'я. Вона проводиться щорічно у травні в Женеві, у ній беруть участь делегації всіх 193 держав-членів. Виконавча рада ВООЗ складається з 34 членів, які мають технічну кваліфікацію в галузі охорони здоров'я та обираються на три роки. ВООЗ через Департамент безпеки харчових продуктів, захворювань, що передаються від тварин до людей (Zoonoses) та харчових захворювань (FOS) відіграє важливу роль у прагненні зменшити негативний вплив захворювань, що переносяться через харчові продукти у всьому світі. FOS співпрацює з іншими відділами ВООЗ, регіональними офісами та центрами співпраці ВООЗ, а також міжнародними та національними організаціями. Зокрема, ВООЗ використовує нові методи аналізу ризиків, щоб тісно співпрацювати з Організацією Об'єднаних Націй ФАО для вирішення питань безпеки харчових продуктів по всьому ланцюгу виробництва продовольства – від виробництва до споживання [69].

ФАО спільно зі Всесвітньою організацією охорони здоров'я створили Комісію Кодексу Аліментаріус (Codex Alimentarius Commission) для розробки стандартів та принципів харчування, які спрямовані на захист здоров'я споживачів, забезпечення справедливої торгівлі продовольством, а також сприяють координації всіх стандартів роботи з продовольчими стандартами. Сьогодні Кодексу Аліментаріус або продовольчий кодекс, став глобальним орієнтиром для споживачів, виробників харчових продуктів, організацій з контролю харчових продуктів та міжнародної торгівлі продовольством.

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (International Fund of Agricultural Development) – це спеціалізований орган ООН, який було створено після Всесвітньої продовольчої конференції 1974 року як міжнародну фінансову установу. Конференція була скликана для протидії продовольчій

кризі початку 1970 років, яка в першу чергу торкнулась країни Африки. На конференції було вирішено, що слід негайно створити Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку для фінансування проектів розвитку сільського господарства, насамперед для виробництва продуктів харчування в країнах, що розвиваються. Членство у фонді є відкритим для будь-якої держави, яка є членом Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установ або Міжнародного агентства з атомної енергії. До фонду входять 165 держав-членів [62].

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку підтримує інноваційні проекти, орієнтовані на бідні та малозабезпечені продовольством райони сільського господарства. Перетворення сільських районів у динамічні та процвітаючі місця потребує вирішення ряду проблем, таких як поліпшення харчування, розширення прав та можливостей жінок та дівчат, надання можливостей роботи для молоді та подолання змін клімату. Протягом 2018 року IFAD оновлював свою стратегію щодо довкілля та зміни клімату, а також щодо гендерних питань та харчування. Міжнародний фонд також розробив перший план дій стосовно молоді. У 2018 році було завершено програму позик та грантів IFAD10 на загальну суму 3,3 млрд дол. США (див. Табл. 1.1). У 2018 році фінансування програми IFAD10 становило 1,2 млрд дол. США, а також було надано позик та грантів на суму 825,2 млн дол. США [80].

Що стосується масштабів дії Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, то фінансування аграрних проектів окремих регіонах світу становило (див. Додаток Б): Латинська Америка – 640,7 млн дол. США, Західна та Центральна Африка – 1321,7 млн дол. США, Східна і Південна Африка – 1813,4 млн дол. США, Близький Схід, Північна Африка та Європа – 846,6 млн дол. США, Азія – 2428,5 млн дол. США. Крім цього, протягом року IFAD посилював присутність у державах-членах, яким фонд допомагає. Близько 30 % персоналу зараз перебуває на місцях або в процесі переїзду, порівняно з 18 % у 2017 році [80].

Види фінансової допомоги Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку країнам світу, 2018 р., (млн дол. США)

Рік	Фінансування проектів та програм	Надання позик та грантів
2016	789,6	702,6
2017	1 342,8	804,1
2018	1 189,1	825,2
Всього фінансова допомога IFAD 10	3 321,5	–

Примітка. Складено автором за даними IFAD Annual Report 2018 / International Fund for Agricultural Development. – Rome, 2019. – р. 22.

Всесвітня організація торгівлі (СОТ) (World Trade Organization) – це міжнародна міжурядова організація, яка встановлює правила багатосторонньої торгівлі. СОТ також забезпечує переговори між країнами-членами щодо торговельної політики, з метою допомогти експортерам, імпортерам та виробникам товарів і послуг шляхом зменшення торговельних бар'єрів. Основною метою є лібералізація торгівлі між усіма членами, а також надання форуму для країн-членів для вирішення торговельних суперечок. Оскільки міжнародна торгівля стала такою важливою частиною сільського господарства, СОТ має сильний вплив на сільське господарство в усьому світі. Члени СОТ вжили заходів з реформування аграрного сектору та подолання високих торговельних бар'єрів та субсидій, які деформують торгівлю аграрною продукцією. Угода СОТ про сільське господарство, яка набула чинності в 1995 році, є значним кроком на шляху реформування торгівлі аграрною продукцією, для того щоб зробити аграрний ринок більш справедливим та конкурентоспроможним. Аграрний комітет здійснює нагляд за виконанням угоди [71].

Члени СОТ продовжують вести переговори щодо реформування правил торгівлі аграрною продукцією. Ці переговори розпочалися на початку 2000 року за початковим розпорядженням Угоди про сільське господарство та стали частиною Дохінського раунду на Міністерській конференції в Досі у 2001 році. Зовсім недавно на Міністерській конференції в Найробі 2015 року члени СОТ

погодилися на рішення про скасування субсидій на аграрний експорт, що стало найважливішою реформою правил міжнародної торгівлі в сільському господарстві з часу створення СОТ [87].

Ще однією організацією, яка впливає на регулювання світового аграрного виробництва, є Світовий банк (The World Bank), що складається з Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародної асоціації розвитку (МАР), Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (МІГА) та Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів (ІСІД). Світовий банк надає позики з низькими відсотками, безпроцентні кредити та гранти країнам, що розвиваються. Багато з цих позикових програм використовуються для розвитку інфраструктури та експортного потенціалу країн, що розвиваються у галузі аграрного виробництва [70].

Фінансування аграрного сектору дає можливість бідним фермерам збільшити достаток для виробництва продуктів харчування. Крім цього фінансування забезпечує довгострокові інвестиції для підтримки сталого економічного зростання. За оцінками Світового Банку, попит на їжу у світі зросте на 70% до 2050 року. Тому щонайменше 80 млрд дол. США знадобиться щорічно для задоволення цього попиту [84]. Крім того, кліматичні ризики збільшують потребу в інвестиціях, щоб зробити аграрне виробництво більш стійким до таких ризиків. У ХХІ ст. Світовий Банк зосереджує увагу на розробці та впровадженні стратегій та інструментів фінансування сільського господарства, розширення доступу до відповідних фінансових послуг для фермерів, особливо для дрібних власників та малих та середніх аграрних підприємств для підвищення продуктивності та доходів сільського господарства. Основні напрямки роботи Світового Банку включають фінансування та страхування аграрного сектору: політичні та регуляторні втручання для створення сприятливого середовища для мобілізації фінансів; проведення консультацій щодо страхування аграрного сектору.

Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development) була створена в 1961 році. Її місія – допомогти країнам-членам досягти сталого економічного зростання, зайнятості та підвищити рівень життя в країнах-членах, зберігаючи фінансову стабільність. Тобто мета організації сприяти розвитку світової економіки. Повноваження щодо прийняття рішень ОЕСР покладені на Раду. Вона складається з одного представника від кожної країни-члена та представника Європейської комісії. Представники 30 країн-членів ОЕСР зустрічаються в спеціалізованих комітетах. Наприклад, серед комітетів та експертних груп ОЕСР є: Комітет з питань сільського господарства (COAG), Глобальний форум з питань сільського господарства, Спільна робоча група з питань сільського господарства та торгівлі, Робоча група з питань сільськогосподарської політики та ринків (APM) тощо. Секретаріат ОЕСР складається близько з 2500 співробітників, які підтримують діяльність комітетів та Ради ОЕСР [65].

У аграрній галузі Організація економічного співробітництва та розвитку займається відстеженням екологічних показників сільського господарства в країнах-членах за допомогою своєї агроекологічної бази даних показників та шляхом моделювання, а також аналізу політичних заходів та ринкових підходів щодо якості навколишнього середовища. ОЕСР оцінює зміни в аграрній політиці в країнах-членах та в цілому.

Отже, міжнародні організації відіграють важливу роль у регулюванні світового аграрного виробництва. Спеціалізований орган ООН Продовольча та сільськогосподарська організація ФАО є однією з найвпливовіших серед них. Вона працює задля розвитку аграрного виробництва у найбідніших країнах світу (у т.ч. на Африканському континенті) та задля подолання голоду, з метою забезпечення населення країн світу достатньою кількістю продовольства, розвитку та модернізації аграрного виробництва, а також проведення переговорів між країнами у сфері продовольчого забезпечення. Дана організація активно співпрацює з Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Крім цього, ряд міжнародних фінансових організацій впливає на розвиток

аграрного сектору, такі як Міжнародний фонд аграрного розвитку (IFAD), COT та Світовий Банк.

1.3. Динаміка міжнародної торгівлі країн-лідерів аграрного виробництва на світовому ринку

Аграрне виробництво і міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією є життєво важливими компонентами економіки будь-якої країни, оскільки пов'язують у собі такі важливі поняття, як забезпечення продуктами харчування населення, забезпечення робочих місць, підвищення рівня доходів, якості життя населення, стабільне та збалансоване природокористування, освоєння і розвиток нових територій для розвитку сільськогосподарського виробництва. Тому аграрне виробництво та експорт сільськогосподарської продукції є стратегічним напрямом розвитку будь-якої країни світу.

Структура виробництва аграрної продукції у світі характеризується наступними показниками. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) у світі всього було вироблено 2962,8 млн тон зернових культур, 1088,8 млн тон овочів, 867,7 млн тон фруктів, 82,8 млн тон яєць, 342,4 млн тон молока та 843 млн тон м'яса у 2018 році. У світі вирощують різні види аграрної продукції, проте деякі культури є найбільш поширеними. Три зернові культури, так як кукурудза (1147 млн тон), рис (782 млн тон) та пшениця (734 млн тон) становлять майже 60 відсотків від загальної кількості вирощених зернових у світі. Також варто виокремити країни, які спеціалізуються на виробництві даних культур. Наприклад, найбільші виробники пшениці – це Китай, Індія, США та Франція. В цей час Китай та Індія виробляють також найбільше рису, адже для його вирощування необхідні глинисті ґрунти, що добре утримують вологу. На виробництві кукурудзи спеціалізуються США, Китай, Бразилія та Мексика. Інші основні культури включають картоплю (368 млн тон), сою (348 млн тон) та маніоку (277 млн тон) [61].

Найбільшими виробниками аграрної продукції є Китай, Сполучені Штати Америки, Індія та Бразилія (табл. 1.2). Кожна з трьох перших країн вирощує більше, ніж весь Європейський Союз разом. Найбільшим світовим аграрним виробником є Китай. Хоча значна частина територій Китаю гірська або занадто посушлива для сільського господарства, ґрунти східних та південних регіонів придатні для обробітки та виробництва. Крім того, у Китаї також найбільша у світі робоча сила, яка, за деякими оцінками, складає 315 мільйонів робітників.

Таблиця 1.2

Найбільші виробники аграрної продукції у світі, 2018 р., (млн тонн)

Країна	Зернові	Овочі	Фрукти	Молоко	Яйця	М'ясо
Китай	612,2	551,6	243,6	35,6	31,7	88,2
США	467,9	31,7	26,0	98,7	6,5	46,8
Індія	318,3	128,2	98,7	187,9	5,2	7,4
Бразилія	103,1	8,9	40,0	34,1	2,8	29,3

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Китай є найбільшим виробником зернових та овочевих культур, що становили 612 та 551 млн тонн відповідно у 2018 році. У країні було вирощено 212 млн тонн рису, 131 млн тонн пшениці, 90 млн тонн картоплі, 61 млн тонн помідорів, 56 млн тонн огірків, 33 млн тонн капусти, 24 млн тонн цибулі, 17 млн тонн моркви та 10 млн тонн броколі. Серед фруктів, що вирощуються найбільше, варто виокремити: кавуни (62 млн тон), яблука (39 млн тон), груші (16 млн тонн), персики (15 млн тонн) та виноград (13 млн тонн). Крім цього, Китай виробляє багато яєць (31,7 млн тонн), курятини (14 млн тонн) та свинини (54 млн тонн) [61].

Жодна країна не виробляє аграрну продукцію так ефективно, як Сполучені Штати Америки, незважаючи на наявність значно меншої робочої сили, ніж Китай. Аграрне виробництво поширюється майже на всій території країни, але найбільше виробляють такі штати, як Каліфорнія, Айова, Техас, Небраска та Іллінойс. США є провідним виробником зернових культур, обсяги

яких склали 467 млн тонн у 2018 році. За загальним обсягом виробництва Сполучені Штати посідають перше місце у світі за виробництвом кукурудзи (392 млн тонн) і сої (123 млн тонн) та третє місце – за загальним виробництвом пшениці (51 млн тонн). США також є великим виробником молока, обсяги якого склали 98,7 млн тонн у 2018 році. Серед овочів найбільше вирощується цукровий буряк (30 млн. тон), картопля (20 млн тонн) і томати (12 млн тонн). У 2018 році Сполученими Штатами було вироблено 19 млн тонн курятини, 12 млн тонн свинини та 12 млн тонн м'яса великої рогатої худоби [61].

Індія є третім за величиною виробником аграрної продукції у світі. У 2018 році вона виробила 318,3 млн тонн зернових культур, серед яких домінують: рис (172,5 млн тонн), пшениця (99,7 млн тонн), бобові (25,4 млн тонн) та арахіс (6 млн тонн) у 2018 році. Індія є найбільшим виробником молока (187 млн тонн). Серед овочевих культур найбільше вирощують картоплю (48,5 млн тонн) , цибулю (22 млн тонн), томати (19,4 млн тонн), цибулю (22 млн тонн). Крім цього, вирощується багато фруктів, таких як манго (21,8 млн тонн), банани (30,8 млн тонн). Проте в Індії існує одна проблема: багато її громадян занадто бідні, щоб купувати продукти, які вона виробляє. Населення країни постійно зростає та 1,37 мільярда людей, станом на 2019 рік. Очікується, що Індія стане країною з кількістю населення більшою, ніж в Китаї [61].

Економіка Бразилії історично заснована на сільському господарстві, зокрема на цукровій тростині, починаючи з часів європейської колонії. Країна в основному займається вирощуванням зернових культур (318,3 млн тонн) та фруктів (98,7 млн тонн). У 2018 році було вироблено цукрової тростини (746 млн тонн), сої (117 млн. тон) та кукурудзи (82 млн тонн). Бразилія також є головним виробником апельсинів (16 млн тонн), ананасів (2,6 млн тонн), папайї (1 млн тонн) та кокосів (2 млн тонн) завдяки теплому, сприятливому для фруктів клімату. Крім цього, Бразилія є найбільшим виробником кави, обсяги зелених зерен кави склали 3,5 млн тонн у 2018 році [61].

Що стосується експорту аграрної продукції (табл. 1.3), то у 2018 році було експортовано харчової продукції на суму 1,6 трлн дол. США, а сировинної агропродукції – 276,5 млрд дол. США у світі. У структурі світового експорту продуктів харчування переважають розвинені країни, частка яких становила 56,5%. Експорт сировинної продукції розвинених країн та країн, що розвиваються майже однаковий та склав 47,5 % і 50,5% відповідно у 2018 році [68].

Таблиця 1.3

Структура світового аграрного експорту, 2018 р., (млн дол. США)

Країни світу	Продукти харчування	Сировинна продукція
Розвинені країни	884 471	131 392
Країни, що розвиваються	625 796	138 990
Країни з перехідною економікою	52 459	4 955
Світ, в цілому	1 565 375	276 498

Примітка. Складено автором за даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Найбільшим експортером аграрної продукції у світі є Сполучені Штати Америки, загальний експорт якої склав 141,4 млрд дол. США у 2017 році (див. Табл. 1.4). Експорт аграрної продукції складає більше 20 відсотків загального обсягу аграрного виробництва в США. Провідною експортною сільськогосподарською продукцією є соя, кукурудза та пшениця. США також є одним із найбільших імпортерів аграрної продукції, загальний обсяг склав 130,4 млрд дол. США. 50 відсотків американського аграрного імпорту склали фрукти, овочі, горіхи. Цукор, кава, какао та каучук, склали трохи менше 18 відсотків сільськогосподарського імпорту [61].

Сільське господарство Сполучених Штатів Америки наразі перебуває у процесі торгових війн, особливо з Китаєм. Американський експорт аграрної продукції до Китаю впав з 15,8 млрд дол. США у 2017 році до 5,9 млрд дол. США у 2018 році, за даними американської адміністрації міжнародної торгівлі. Під час багатомісячної торгової війни з Пекіном американським фермерам

довелось заплатити за це велику ціну, втративши майже дві третини експорту до Китаю. Вони зіткнулись з високими витратами на обладнання та низькими цінами на вироблену продукцію.

«Торгові війни» також мали інші опосередковані наслідки на витрати і доходи від аграрного виробництва. Сила долара, пов'язана з експансіоністською фіскальною політикою США, уповільнює економічне зростання за кордоном та збільшує невизначеність у торговій політиці, підвищивши ціну на експорт сільського господарства у порівнянні з іншими валютами, що також скоротило попит на ці товари та спричинило тиск на ціни на сільськогосподарське виробництво.

Багато країн запровадили тарифні обмеження на аграрний експорт США у відповідь на застосовані високі тарифи. У 2018 році Китай встановив тарифні обмеження майже на всю сільськогосподарську продукцію США; Канада – на готове м'ясо, фрукти та овочі, каву; Мексика – на свинину, готові фрукти і овочі та сир; Європейський Союз – на готові овочі та бобові, зернові культури, фруктовий сік та арахісове масло; Туреччина – на горіхи, рис, деякі готові продукти та тютюн. Деякі з цих тарифів були скасовані в результаті тривалих переговорів. Канада та Мексика зняли тарифні обмеження, задля ратифікації Угоди про вільну торгівлю між США, Мексикою та Канадою у травні 2019 року. США також зняли тарифні обмеження на сталь та алюміній з Мексики та Канади.

Що стосується США та Китаю, то завдяки веденням торговельних переговорів існує перспектива до покращення становища. Нещодавно підписана угода Першого етапу США та Китаю обіцяє деякі полегшення. Деталі залишаються незрозумілими, але тлумачення цієї угоди урядом Сполучених Штатів полягає в тому, що Китай придбає аграрну продукцію на суму 40 млрд дол. США у 2020 році. Деякі аналітики сумніваються, наскільки реалістичні ці оцінки, враховуючи, що найвищий обсяг сільськогосподарської продукції, яку США коли-небудь експортували до Китаю, склав 26 млрд дол. США.

На другому місці за обсягом експорту знаходяться Нідерланди – відносно невелика країна. За даними ФАО його обсяг становив 95,9 млрд дол. США у 2017 році. Молочних продуктів та яєць було експортовано на суму 9,8 млрд дол. США та м'яса – на 9,9 млрд дол. США. Крім цього, найбільшу частку в експорті Нідерландів становлять декоративні рослини та квіти. Більша частина експорту аграрної продукції надходила до країн-сусідів. Найбільшими імпортерами є Німеччина, Бельгія, Великобританія та Франції, на дані країни припадає більше 50 відсотків загального аграрного експорту [61].

Важливо зазначити, що Нідерланди активно впроваджують інновації аграрне виробництво. Фермери майже повністю виключили використання хімічних пестицидів теплицях. Крім цього, скоротили вживання тваринами антибіотиків. З нових та унікальних новацій у Нідерландах почали вирощування бананів в теплицях у альтернативному ґрунті з кокосового торфу та мінеральної вати; використання харчових відходів для годування сільськогосподарських тварин.

Бразилія посідає третє місце за експортом аграрної продукції (див. Табл. 1.4). Її загальний експорт склав 79,5 млрд дол. США. Країна є найбільшим виробником та експортером кави, крім цього екпортується у великих обсягах соя, пшениця та рис. Бразилія є провідним експортером цукру в світі, обсяги якого складають 40% світового експорту. Близько 75% виробленого цукру експортується в понад 100 різних країн. Що стосується розвитку тваринництва, то у структурі експорт найбільшу частку займає яловичина та курятина. В даний час країна є другим за величиною виробником комерційної яловичини в світі. На експорт яловичини припадає близько 3% загальних доходів бразильського експорту, а на яловичий сектор припадає близько 14% світового виробництва яловичини порівняно з США, наприклад, вклад яких до світового виробництва становить близько 15% [61].

Виокремлюють два основні райони аграрного виробництва – Південна та Північно-Східна Бразилія. Південний район характеризується родючими ґрунтами та більшим рівнем опадів, тому на цій території вирощуються зернові

культури, які згодом йдуть на експорт. Північно-Східна Бразилія набагато посушливіша. У цьому районі не вистачає інфраструктури, капіталу та хорошого ґрунту. Ця територія зайнята в основному фермерами, які забезпечують себе власним виробництвом аграрної продукції. Однак є певні культури з цього регіону, які мають важливе значення для експорту, наприклад, какао та тропічні фрукти.

Німеччина є індустріально розвиненою державою, проте вона одночасно залишалася країною з потужним аграрним сектором. Тому відповідно займає четверте місце у світовому експорті аграрної продукції. Експорт аграрної продукції становив 71,2 млрд дол. США у 2017 році. Аграрна галузь Німеччини складається з зернових, молочних продуктів, яловичини та цукрових буряків [61].

Хоча Китай є найбільшим виробником аграрної продукції у світі, за експортом країна займає п'яте місце. Причиною цього є велика кількість населення, тому основний обсяг виробленої продукції задовольняє місцевий попит. Крім цього, Китай імпортує багато аграрної продукції на загальну суму 156,3 млрд дол. США та відповідно є найбільшим імпортером у світі (див. Табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Країни-лідери з експорту аграрної продукції, 2017 р., (млрд дол. США)

Країна	Експорт	Імпорт	Платіжний баланс
Сполучені Штати Америки	141,4	130,4	-439,6
Нідерланди	95,9	64,6	90,2
Бразилія	79,5	93,1	-15,0
Німеччина	71,2	91,7	296,3
Китай	67,6	156,3	195,1

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Світового банку.

Структура торгівлі аграрною продукцією у світі характеризується тим, що Китай експортує трудомісткі товари (рибу, фрукти, овочі, перероблені товари) та імпортує, як правило, товари, для виробництва яких необхідна земля

(соя, бавовна, ячмінь, каучук, виготовлена з сої та пальмових ядер олія). Історично склалося, що США постачали значну частину імпорту сої, бавовни та пшениці в Китай. В останні роки збільшився експорт свинини, кукурудзи та сушених зернових. Провідними ринками для експорту аграрної продукції Китаю є Японія, США, Гонконг та Південна Корея. США імпортує рибу і молюсків, соки, часник, гриби, різні перероблені продукти харчування з Китаю.

Отже, у світі всього було вироблено 2962,8 млн тон зернових культур у 2018 році. Найбільш поширеними зерновими культурами є кукурудза, рис та пшениця. Серед країн-лідерів світового аграрного виробництва варто виокремити Китай, Сполучені Штати Америки, Індію та Бразилію. Хоча Китай є найбільшим виробником аграрного виробництва, лідером з експорту є США, а також такі країни як Нідерланди, Бразилія та Німеччина.

Висновки до розділу 1

Отже, одним із найпоширеніших видів діяльності у світі є аграрне виробництво, яке включає рослинництво та тваринництво, а також відповідне збереження, переробку та реалізацію аграрної продукції. Аграрне виробництво пройшло довгий історичний шлях, вдосконалюючи засоби та методи виробництва. Наразі аграрне виробництво характеризується автоматизацією, впровадженням інновацій та ІТ-технологій, а також переходом від екстенсивного до інтенсивного виробництва.

Проте кількість населення у світі постійно зростає, що породжує проблему голоду. Крім цього, різний рівень розвитку аграрного виробництва у країнах спричиняє нерівномірність розподілу аграрної продукції. Задля вирішення ряду проблем, таких як голод, забруднення води та кліматичні проблеми, міжнародні організації почали активне впровадження програм з допомоги малозабезпеченому населенню, фермерам та деяким країнам в цілому. Серед впливових міжнародних організацій у аграрному секторі варто виокремити Продовольчу та сільськогосподарську організацію ООН (ФАО),

Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародний фонд аграрного розвитку, Світова організація торгівлі та Світовий Банк. Адже аграрне виробництво не повинно завдавати шкоди навколишньому середовищу. Захищаючи землю, воду та повітря, обмінюючись знаннями та ресурсами, люди здатні знайти рішення проблеми світового голоду.

Найбільшими виробниками аграрної продукції є Китай, Сполучені Штати Америки, Індія та Бразилія. Лідером у експорті є США, адже жодна країна світу не виробляє продукти харчування настільки ефективно. Друге місце за обсягом експорту посідає невелика країна Нідерланди завдяки впровадженню інновацій та новітніх технологій. Бразилія посідає третє місце та є найбільшим експортером кави у світі, крім цього екпортується у великих обсягах соя, пшениця та рис. На четвертому місці знаходиться Німеччина. П'ятірку лідерів аграрного експорту закриває Китай.

РОЗДІЛ 2

КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА КРАЇН-ЛІДЕРІВ ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Конкурентні стратегії розвитку аграрного виробництва Європейського Союзу та США

У розділі 1 було визначено, що Сполучені Штати Америки є найбільшим експортером аграрної продукції. Одним із торговельних партнерів США та відповідно і конкурентом є Європейський Союз, який також є найбільшим світовим імпортером. Тому варто розглянути конкурентні стратегії, що використовуються США та ЄС для розвитку аграрного виробництва.

В даний час сільське господарство охоплює близько 40% земель у Європейському Союзі. Впродовж років сільськогосподарські угіддя поступалися площею забудованим територіям та лісам. Більшість земель сільськогосподарського призначення в Європі займає житловий сектор. Незважаючи на зменшення загальної площі сільськогосподарських угідь, продуктивність сільського господарства ЄС значно зросла, особливо у другій половині ХХ століття внаслідок активізації та спеціалізації. Загальна кількість фермерів у Європі зменшилася вдвічі в період між 1990 та 2010 роками. Протягом декількох десятиліть кількість фермерських господарств в ЄС постійно зменшується. Середній розмір фермерських господарств зараз більший як у сільськогосподарській площі, так і в економічному плані. Однак землеробство в Європі все ще ведеться головним чином на невеликих або дуже малих фермерських господарствах.

Варто виокремити декілька дієвих стратегій розвитку аграрного виробництва у ЄС, у т.ч. – стратегію розвитку органічного аграрного виробництва в Європейському Союзі. ЄС визначає органічне аграрне

виробництво як стійку сільськогосподарську систему, що піклується про навколишнє середовище та тварин, а також включає всі інші етапи ланцюга постачання продовольства. Регулювання органічного виробництва ЄС забезпечує дотримання однакових високих стандартів якості у цілому регіоні. Правила стосуються сільського господарства, практики його ведення, аквакультури, харчової обробки та маркування, процедур сертифікації фермерів, а також імпорту органічної продукції, що не належить до ЄС. Для ведення органічного аграрного виробництва використовується 8% усіх сільськогосподарських земель ЄС [76]. Країнами, що найбільше займають органічним аграрним виробництвом у ЄС є Іспанія, Італія, Франція та Німеччина.

Фермери, що займаються органічним виробництвом раціонально використовують енергію та природні ресурси, підтримують здоров'я тварин та сприяють біорізноманіттю, екологічному балансу, якості води та ґрунту. У Європейському Союзі задля забезпечення органічного аграрного виробництва використовують наступні прийоми:

- проведення сівозміни для ефективного використання ресурсів;
- заборона використання хімічних пестицидів та синтетичних добрив;
- суворі обмеження щодо використання антибіотиків для тварин;
- заборона використання генетично модифікованих організмів (ГМО);
- вирощування худоби в умовах вигулу на відкритому повітрі та використання органічних кормів [82].

Органічний логотип ЄС на харчових продуктах гарантує дотримання правил ЄС щодо органічного виробництва. Він є обов'язковим для попередньо упакованої продукції. Що стосується переробленої продукції, це означає, що щонайменше 95% інгредієнтів сільськогосподарського походження є органічними. Супермаркети та інші роздрібні торговці можуть маркувати свою продукцію терміном «органічний», лише якщо продукція відповідає вимогам.

Крім цього, Європейський Союз проводить стратегію розвитку «зелених» аграрних технологій, що поєднує інноваційні технології з захистом екології та

відновленням навколишнього природного середовища. Адже фермери мають подвійне завдання – виробляти продукти харчування, одночасно захищаючи природу та зберігаючи біорізноманіття. ЄС орієнтований на підтримку стійкого та екологічно чистого аграрного виробництва, незважаючи на рентабельність.

Сукупна вартість експорту та імпорту сільськогосподарських товарів між Європейським Союзом та рештою світу становила 275 мільярдів євро у 2018 році. Співвідношення між експортом та імпортом майже однакове. Що стосується експорту, то його обсяг склав 137 млрд євро, а обсяг імпорту становив 138 млрд євро. Тому спостерігаємо лише невеликий торговий дефіцит. За обсягом товарообігу в 2018 році ЄС імпортував 151 млн тонн сільськогосподарської продукції, тоді як експортував 99 млн тонн. Продукцію сільського господарства можна розділити на три основні групи: продукція тваринництва та рослинництва, а також харчові продукти. В імпорті найбільшу частку склала рослинна продукція – сировина, зернові культури (48%), після неї продукти харчування (32%) та продукція тваринного походження (20%) (рис. 2.1.) [78]:

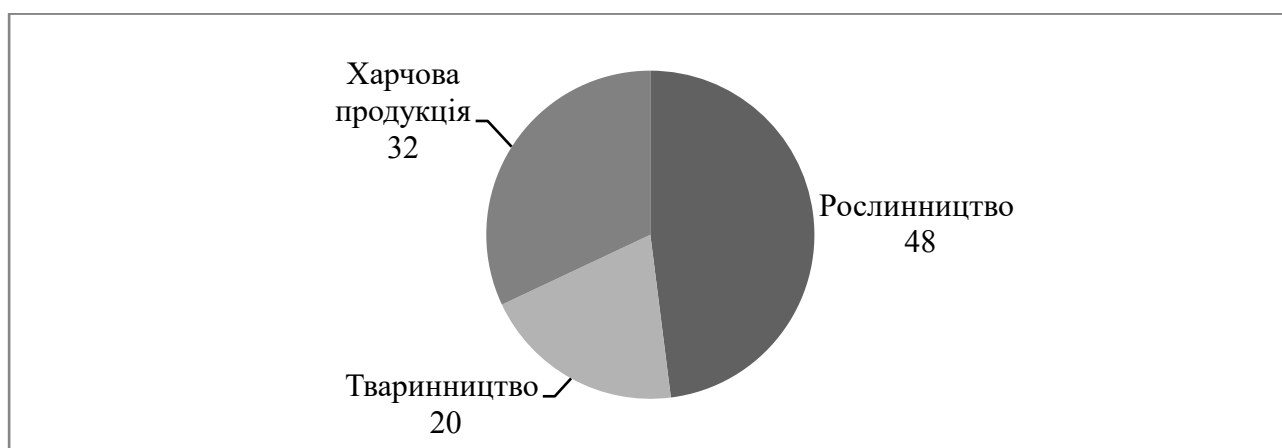

Рис. 2.1. Структура аграрного імпорту ЄС, 2018 р., (у відсотках, %).

Примітка. Побудовано автором за даними Євростату.

У сільськогосподарському виробництві в ЄС переважають продукти тваринництва (включаючи молочну продукцію), зернові, овочі, вино, фрукти та цукор. Основними експортними товарами є зерно (пшениця та ячмінь), молочна

продукція, птиця, свинина, фрукти, овочі, оливкова олія та вино. Більшість імпортованих сільськогосподарських товарів – це продукція, яка не підходить клімату Північної Європи і включає сою та соєві продукти, бавовна, тютюн, тропічні продукти, міжсезонні фрукти та овочі, кава, какао, чай та спеції.

В експорті ЄС найбільшу групу складають (рис. 2.2.) харчові продукти (57%), тоді як продукція рослинництва (22%) та тваринництва (21%) мали майже рівні частки. Як бачимо, ЄС найбільше експортує готові харчові продукти. Оскільки розвинуті країни-члени Європейського Союзу є індустріально-аграрними, тому вони здатні переробляти аграрну продукцію в результаті чого отримують готову продовольчу продукцію з високим вмістом доданої вартості. Тому можемо виділити ще одну стратегію розвитку аграрного виробництва як експорт готової харчової продукції.

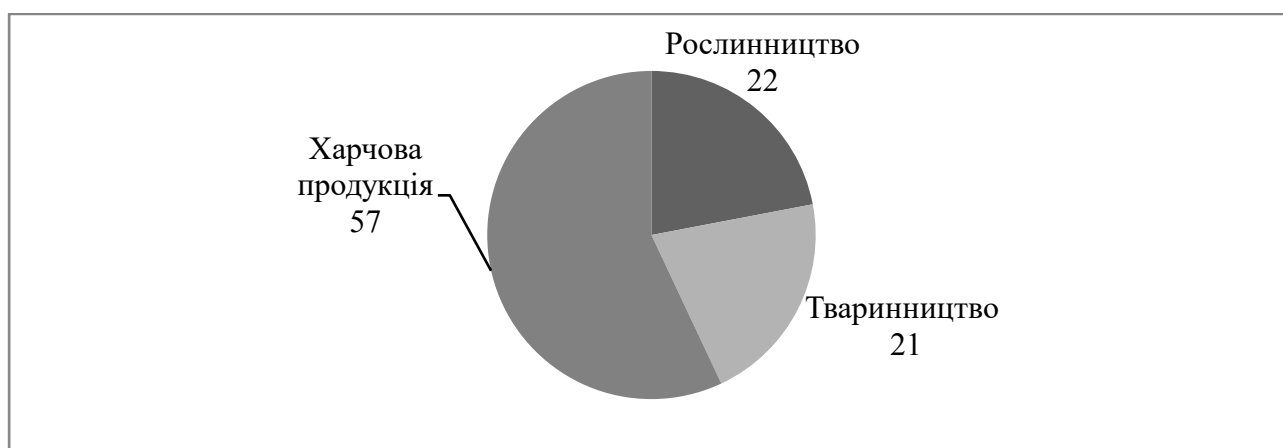

Рис. 2.2. Структура аграрного експорту ЄС, 2018 р., (у відсотках, %).

Примітка. Побудовано автором за даними Євростату.

Відповідальність за сільськогосподарську політику покладається на Європейську комісію та Раду міністрів сільського господарства. Спільна сільськогосподарська політика (Common Agriculture Policy) допомогла перетворити ЄС на головного експортера продовольства (хоча він залишається найбільшим світовим імпортером продовольства). Мета цієї політики – підтримка фермерів та підвищення продуктивності сільського господарства, забезпечуючи стабільне постачання продовольства. CAP базується на трьох

принципах: єдині ціни, спільне фінансування та переваги громади. Вона є спільною політикою, що управляється та фінансується на європейському рівні за рахунок коштів бюджету ЄС, для всіх країн ЄС.

Європейський Союз переконаний, що, незважаючи на важливість виробництва продуктів харчування, дохід фермерів приблизно на 40% нижчий порівняно з несільськогосподарським доходом. Крім цього, традиційне аграрне виробництво більше залежить від погоди та клімату, ніж багато інших секторів. Тому Спільна сільськогосподарська політика ЄС спрямована на підтримку фермерів, що призводить до процвітання сільського господарства. CAP фінансується за рахунок двох фондів у рамках бюджету ЄС: Європейський аграрний гарантійний фонд (European agricultural guarantee fund), що надає пряму підтримку та забезпечує ринкові заходи, а також Європейський аграрний фонд розвитку сільських територій (European agricultural fund for rural development), який фінансує розвиток сільського господарства. У 2018 році фінансування фермерів у Європейському Союзі склало 58,82 млрд євро [81].

Спільна сільськогосподарська політика ЄС дозволяє фермерам ефективно працювати та забезпечувати продуктивність аграрного виробництва, що в свою чергу забезпечує країн-членів безпечними та якісними продуктами харчування, а також робочими місцями у аграрному секторі. Тому варто виокремити ще одну стратегію розвитку аграрного виробництва у Європейському Союзі – підтримка фермерів за рахунок фінансування та субсидій.

Що стосується розвитку аграрного виробництва у Сполучених Штатах Америки, то варто зазначити, що Міністерство сільського господарства США (USDA) прийняло стратегічний план (The USDA FY2018-2022 Strategic Plan), відповідно до якого було виділено 7 стратегічних цілей на період 2018-2022 років [86]. Дані цілі спрямовані на допомогу фермерам та виробникам аграрної продукції, для того щоб «працювати правильно та годувати світ». Варто зазначити перелік стратегічних цілей:

- впевненість, що програми USDA здійснюються ефективно, цілісно та зосереджені на обслуговуванні клієнтів;

- максимізувати здатність американських сільськогосподарських виробників досягати успіхів, годуючи і одягаючи світ;
- просування американської сільськогосподарської продукції та експорт;
- сприяти сільському господарству та економічному розвитку;
- посилити управління приватними землями за допомогою технологій та досліджень;
- сприяти продуктивному та сталому використанню нашої національної лісової системи;
- надати усім американцям доступ до безпечного, поживного та безпечного харчування [86].

Стратегії розвитку аграрного виробництва у США пов'язані з розвитком аграрних ТНК. Роль транснаціональних корпорацій у аграрному секторі зростає, адже вони легко долають державні кордони, здійснюють переробку та збут продукції. Сьогодні ядро міжнародного агробізнесу становлять великі агропродовольчі компанії, що забезпечують виробництво харчової продукції. У рейтингу 100 найбільших агропродовольчих компаній домінують американські ТНК (54% – обсягу річних продажів) [29, с. 59]. Серед них варто виокремити такі компанії як Cargill, DowDuPont та Archer Daniels Midland Company. Cargill є лідером серед світових агропідприємств, що відповідає за чверть американського експорту м'яса та зерна. Компанія працює в 40 країнах, а також співпрацює з фермерами, виробниками та дистриб'юторами кормів. DowDuPont – найбільша у світі хімічна компанія за загальним обсягом продажів. Компанія стала об'єднанням двох провідних гравців агробізнесу – Dow Chemicals та Dupont. Archer Daniels Midland – це одна з найвпливовіших компаній у галузі агробізнесу в світі, визнана найвищою популярністю компанії з виробництва харчових продуктів. Компанія здійснює закупівлю аграрної продукції з метою її переробки в продукти харчування. Крім цього, в останні роки компанія розширила сферу своєї діяльності, спрямованої на зберігання та транспортування сільського господарства.

Зважаючи на велику кількість транснаціональних компаній у аграрному секторі США, варто розглянути переваги на недоліки їх діяльності у виробництві продуктів харчування (табл. 2.1). Що стосується Сполучених Штатів, то транснаціональні компанії у аграрному секторі сприяють економічному розвитку країни, а також збільшують приплив інвестицій. Проте варто зазначити негативний вплив ТНК, який стосується шкоди для екології, використання ГМО та експлуатації найманих працівників. Адже значну частину американської сільськогосподарської робочої сили складають трудові мігранти та сезонні працівники, багато з яких є вихідцями з Латинської Америки. З одного боку працевлаштування забезпечує їх матеріально. Проте, з іншого боку, такі працівники займають нижчі посади і отримують меншу заробітну плату, порівняно з місцевим населенням.

Таблиця 2.1

Переваги та недоліки діяльності ТНК у виробництві продуктів харчування

Переваги	Недоліки
Виробництво спрямоване як на внутрішній ринок, так і на експорт.	ТНК, зазвичай, мають олігополістичний характер, тобто націлені на контроль ринку.
Зменшення залежності від імпорту для країни базування ТНК.	Збільшення глобальної нерівності (економічно розвинені країни використовують дешеві ресурси менш розвинених країн)
Підвищення конкурентоспроможності ТНК, а також країни-базування та збільшення інвестицій.	Відплив капіталу (зменшення інвестицій та витіснення з ринку) з бідних країн до багатих країн.
Збільшення зайнятості (навчання та працевлаштування місцевих працівників) та добробуту населення.	Експлуатація працівників (в управлінні національних фірм переважають іноземні ТОП-менеджери материнської компанії).
Впровадження нових технологій та обмін технологіями.	Застосування технологій, які зазвичай шкодять навколишньому середовищу, виснажують ґрунти та забруднюють воду.

Примітка. Складено автором за даними Скавронська І. В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік / І. В. Скавронська, О. В. Мадараш // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 197-200.

Для порівняння розвитку аграрного виробництва у США та ЄС варто проаналізувати його частку у валовому внутрішньому продукті. Як бачимо (табл. 2.2), відсоток аграрного виробництва у сукупному ВВП Європейського Союзу (1,5%) більший, ніж Сполучених Штатів (0,9%). Що стосується ЄС, то найбільший вклад до ВВП вносить Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та Нідерланди, частка аграрного виробництва у ВВП яких складає 0,8%, 1,6%, 1,9%, 2,8% та 1,6% відповідно.

Таблиця 2.2

Валовий внутрішній продукт та частка аграрного виробництва країн-членів Європейського Союзу та США, 2018 р.

Країна	ВВП, млрд дол. США	Частка аграрного виробництва у ВВП, у відсотках, %
Німеччина	3 947,6	0,8
Франція	2 777,5	1,6
Італія	2 083,8	1,9
Іспанія	1 419,1	2,8
Нідерланди	913,6	1,6
Польща	585,7	2,1
Швеція	556,1	1,4
Бельгія	542,8	0,5
Австрія	455,3	1,1
ЄС	18 768,1	1,5
США	20 544,3	0,9

Примітка. Складено автором за даними Світового банку.

Отже, Сполучені Штати Америки та Європейський Союз є найбільшими експортерами аграрної продукції у світі, а разом із тим і основними конкурентами на ринку. Тому варто виокремити конкурентні стратегії, що вони застосовують. Що стосується Європейського Союзу, то він зосереджує свою увагу на домінуючому розвитку фермерських господарств та на розвитку стратегії органічного аграрного виробництва, дбає про екологізацію аграрного виробництва, про раціональне використання енергії та природних ресурсів, а також впровадження «зелених» аграрних технологій. Крім того, ЄС розвиває

стратегію підтримки фермерства у рамках Спільної сільськогосподарської політики ЄС та стратегію експорту готової харчової продукції з високою доданою вартістю. Варто зазначити, що США розвивають аграрне виробництво відповідно до 7 цілей стратегічного плану (The USDA FY2018-2022 Strategic Plan), що був прийнятий Міністерством сільського господарства США (USDA). Дані стратегічні цілі спрямовані на допомогу виробникам аграрної продукції, для розвитку сільського господарства та економіки США. У Сполучених Штатах активно розвивається стратегія збільшення транснаціональних компаній у аграрному секторі, що сприяє економічному розвитку країни, а також збільшує приплив інвестицій. Стратегія США щодо домінування аграрних ТНК у сільському господарстві зорієнтована та заміщення зайнятих робітників у цій сфері на машини та технології, зокрема у сфері рослинництва. Це дозволяє американським ТНК спеціалізуватися на масовому вирощуванні рентабельних технічних культур (зерно, соя, кукурудза та ін.). Також США не заперечують реалізацію стратегій аграрних ТНК щодо масового впровадження ГМО та перехід до високоточного аграрного виробництва (що кардинально підвищує продуктивність праці).

2.2. Стратегії реформування аграрного виробництва в країнах, що розвиваються (на прикладі Китаю, Латинської Америки, в тому числі Бразилії, Аргентини)

Загальноприйнята у світі ціль удвічі збільшити продуктивність аграрного виробництва дрібних фермерів, встановлена Цілями сталого розвитку ООН, залишається недосяжною для більшості ринків, що розвиваються. Адже країни з низьким рівнем доходу є найбільшим рушієм вирубки лісів, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Це прискорює викид вуглецю та деградацію земель. Підвищення продуктивності сільського господарства за рахунок збільшення обсягу виробництва при використанні тих

самих чи менших ресурсів, включаючи ґрунти, має вирішальне значення для зміни цієї тенденції.

Проте, частка розвинених країн у світовому аграрному експорті знижується в той час, як експорт країн, що розвиваються збільшується. У 2018 році частка експорту продуктів харчування країн, що розвиваються становила 39,9% у світовому експорті, а частка сировинної агропродукції – 50,3%. Найбільші результати показує азійський регіон (табл. 2.3), експорт продуктів харчування якого склав 73,3% всього експорту країн, що розвиваються, а сировинної агропродукції – 86,8%. Країни, що розвиваються у регіоні Америки та Африки показують схожі результати: експорт продуктів харчування – 13,8% та 12,9% , а сировинної продукції – 7,5% та 5,7% відповідно [68].

Таблиця 2.3

Регіональна структура аграрного експорту країн, що розвиваються, 2018 р.,
(млн дол. США)

Регіон	Продукти харчування	Сировинна агропродукція
Азія	458 400	120 623
Америка	86 529	10 372
Африка	80 868	8 004
Загалом	625 796	138 990

Примітка. Складено автором за даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Попри лідерство у світовому аграрному виробництві Китай можна віднести до країн, що розвиваються. Дана країна має довгу історію розвитку землеробства. В даний час Китай займає перше місце у світі за обсягом виробництва круп, бавовни, фруктів, овочів, м'яса, птиці, яєць та рибної продукції. Китайський уряд завжди надавав високий пріоритет розвитку сільського господарства. Проте більшість сільськогосподарських культур у Китаї вирощують, використовуючи пестициди, хімічні добрива та осад стічних вод. Добриво субсидується, тому є дешевше його реальної вартості. Фермери надто зловживають цим, а надмірне використання завдає шкоди навколишньому середовищу. Тому для Китаю важливою стратегією для

реформування аграрного виробництва є впровадження органічно-орієнтованого виробництва.

Велика китайська річкова мережа та гірська місцевість дають широкий потенціал для виробництва гідроенергії. Більша частина потужностей знаходиться на південному заході, особливо в Сичуані, Тибеті та Хубеї, де запаси вугілля є низькими, але попит на енергію швидко зростає. Близько чотирьох п'ятих усієї виробленої електроенергії припадає на теплові електростанції, майже всі інші – на гідроелектростанції; лише невелика частка – на ядерну енергію. Тому стратегія розвитку гідроенергетики є невід'ємною складовою для розвитку аграрного виробництва Китаю.

Серед країн, що розвиваються варто виокремити країни Латинської Америки та Карибського басейну, що охоплюють 2 млрд га аграрних угідь. Даний регіон включає 34 країни із загальною оцінкою населення у 2018 році 657 мільйонів. Для ведення сільського господарства використовується 38% (9,5% для сільськогосподарських культур та 28,5% для пасовищ) усієї наявної площі. Країни Латинської Америки та Карибського басейну показали значне зростання продуктивності сільського господарства за останнє десятиліття. Згідно зі звітом Global Harvest Initiative (GHI), прогнозується, що регіон задовольнить 115% продовольчого попиту до 2030 року, а також має потенціал для збільшення експорту продукції до регіонів з дефіцитом продовольства. Фермери в регіоні впроваджують нові технології та інновації. Регіон позиціонує себе як провідний експортер сільськогосподарської продукції. Країни Латинської Америки є основними експортерами сої, свинини, кукурудзи, птиці, кормів для тварин, цукру, кави, фруктів та овочів. Бразилія є найбільшим експортером аграрної продукції, його обсяг за рік сягає 79,3 млрд дол. США станом на 2017 р. У регіоні наступною є Аргентина (35 млрд дол. США), далі Мексика (32,5 млрд дол. США), Чилі (17 млрд дол. США), Еквадор (10,4 млрд дол. США) та Перу (8,8 млрд дол. США). Деякі країни Латинської Америки є значними імпортерами агропродовольчих товарів, наприклад Мексика, яка входить до числа найбільших світових імпортерів кукурудзи, сої, молочних

продуктів, свинини та птиці, та Бразилія – один з найбільших світових імпортерів пшениці. Однак, загалом, профіцит сільськогосподарського товарообігу латино-американських країн (ЛАК) постійно збільшується за останні два десятиліття, досягнувши в 2017 році 1044 млрд дол. США [59].

Зростання продуктивності в регіоні було зумовлено науково-дослідними розробками, а також інвестиціями у аграрне виробництво та державною підтримкою фермерів. Державні інвестиції в наукові дослідження та розробки сільського господарства (НДДКР) були ключовими для підвищення продуктивності сільського господарства Латинської Америки. Попри коливання протягом 1980-х та 1990-х років, державні витрати на НДДКР в сільськогосподарській галузі демонструють позитивну тенденцію в довгостроковій перспективі. До 2013 року регіон витратив 5,1 млрд дол. США на НДДКР сільського господарства, частка Бразилії становила трохи більше 50% від загальних витрат [56, с.8].

Бразилія була одним з лідерів зростання сільського господарства як в регіоні, так і в усьому світі (див. Рис. 2.3.), із середнім темпом зростання на рівні 2,97%, тоді як сільське господарство країн Андського району становило 2,25%, країн Центральної Америки – 1,37%, а країн Карибського басейну – 0,78%. Більша частина цього зростання виробництва відбулася за рахунок підвищення продуктивності праці, а не залучення більшої кількості земель для виробництва. Загальна продуктивність сільського господарства в латино-американських країнах (ЛАК) зростає та складає 2,1% за період 1991-2016рр.

Зважаючи на активний розвиток аграрного господарства в Латинській Америці, варто виокремити стратегії, які були б ефективними для його реформування. Найпершою зазначимо стратегію ефективного землекористування, що у свою чергу спричинить зростання продуктивності аграрного виробництва разом із поліпшенням захисту екології. Адже досвід розвинених країн показує, що можна змінити модель землекористування для досягнення одночасно захисту навколишнього середовища та економічного зростання. Бразильська революція сої 1970-х і 1980-х років, підйом цукрової

промисловості і розширення систем тваринництва, починаючи з 2004 року, дають чіткі докази того, що продуктивність сільського господарства може бути підвищена при збереженні найважливіших екосистем. Тому залишаються величезні можливості для підвищення продуктивності сільського господарства та зменшення викидів парникових газів шляхом перетворення занедбаних пасовищ для ведення землеробства. Більше 40 мільйонів гектарів пасовищ, розташованих за межами регіону Амазонки, придатні для виробництва цукрової тростини. Дана площа становить понад 65% загальної кількості сільськогосподарських угідь Бразилії. Перетворення цих земель на виробництво цукрової тростини сприяло б підвищенню аграрного виробництва та зменшенню викидів парникових газів [54, с.45].

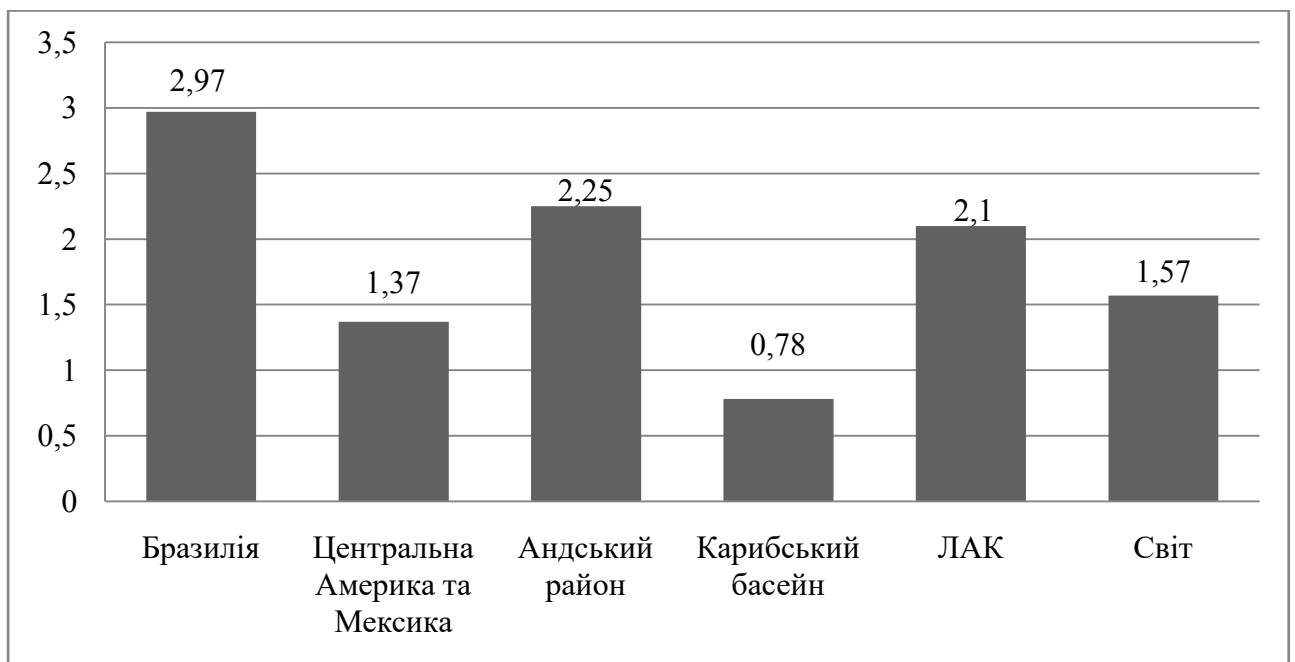

Рис. 2. 3. Середнє значення щорічного зростання продуктивності сільського господарства, за період 1991-2016 рр., (у відсотках, %).

Джерело: OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028 / OECD Publishing, Paris/Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome, 2019. – p.74.

Крім того, в регіоні зосереджена приблизно одна третина ресурсів прісної води планети. З цієї причини Латинська Америка розглядається як головний постачальник сільськогосподарських товарів для зростаючого світового

населення. Що стосується прогнозів, то відповідно до звіту ФАО та ОЕСР у найближчому десятилітті відбудеться збільшення споживання фруктів, овочів, м'яса, молочних продуктів і риби, а також таких зернобобових як пшениця, рис та квасоля. Звіт прогнозує зростання внутрішнього попиту на білки тваринного походження. Очікується, що споживання яловичого, телячого та свинячого м'яса в найближчому десятилітті зросте приблизно на 10% (риба 12%, птиця 15%). Так, до 2028 року споживання птиці при 34,2 кг на душу населення на рік становитиме 42,1% від загального споживання м'яса. Це на 14,8 процентного пункту вище, ніж у середині 90-х [59, с.110].

Відповідно до звіту ФАО та ОЕСР Латинська Америка має порівняльну перевагу у виробництві такої продукції як кукурудза, рис та яловичина. Дана продукція матиме зростаючий попит за кордоном, ніж на внутрішньому ринку. Це означає, що більша частка виробництва буде спрямована на експорт у найближчому десятилітті. Тому наразі стратегія підвищення експорту аграрної продукції є досить важливою. Важливо зазначити, що країни Латинської Америки (як і майже всі країни, що розвиваються) активно експортують сировинну аграрну продукцію. Експорт Бразилії складає 79,5 млрд дол. США, з якого експорт м'яса становить 14 млрд дол. США, а зернових культур – майже 5 мільярдів. Аргентина експортує велику кількість зернових культур (7,1 млрд дол. США). Проте обробка цієї продукції та експорт готових агропродуктів приносить більший дохід завдяки доданій вартості. Як бачимо, (див. Табл. 2.4) експорт готової продукції Бразилії складає 0,61% від всього аграрного експорту, Аргентини – 0,45%, Мексики – 2,68%, Чилі – 2,59%. Тому, зважаючи на такий малий відсоток, для розвитку аграрного виробництва країн Латинської Америки необхідно впроваджувати стратегію переробки сировинної аграрної продукції та експорт готових товарів з високим вмістом доданої вартості.

В країнах Латинської Америки активно діють аграрні ТНК (материнські компанії яких розміщені у США). Крім того, для реалізації стратегій переходу до виробництва готової аграрної продукції необхідна розвинена система технологій обробки, а також впровадження інновацій та сучасних технологій.

Система інновацій сільського господарства Бразилії в основному складається з підприємств приватного сектору та установ державного сектору (державні агенції досліджень і розширення сільського господарства, університети та інші громадські організації та фонди).

Таблиця 2.4

Експорт аграрної продукції та його структура у країнах Латинської Америки,
2017 р., (млн дол. США)

Країна	Загальний	Зернові	М'ясо	Яйці	Готові продукти
Бразилія	79 463,3	4 994,5	14 641,9	53,4	487,8
Аргентина	33 176,7	7 172,8	1 759,5	0,1	148,2
Мексика	31 271,1	728,7	1 741,9	1,1	837,8
Чилі	10 853,1	92,6	762,7	0,03	281,5

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Отже, впровадження стратегій розвитку аграрного виробництва, таких як стратегія ефективного землекористування, підвищення продуктивності аграрного виробництва разом із захистом екології, а також стратегія експорту готової аграрної продукції з високою доданою вартістю, є надзвичайно важливим для країн, що розвиваються. Адже розвиток сільського господарства, зумовлений зростанням продуктивності праці, забезпечує потенційний шлях для подолання бідності населення. Коли зростання продуктивності сільського господарства супроводжується значним збільшенням обсягу та вартості виробництва, створюються нові робочі місця в аграрному секторі.

2.3. Конкурентні стратегії переходу до інновацій, ІТ-технологій та високоточного аграрного виробництва країн світу

З інноваційною стратегією розвитку аграрного виробництва у світі тісно пов'язана модель «розумного міста», яка поєднує економічні, екологічні та соціальні засади у своєму розвитку. Концепція «розумного міста» виникає

наприкінці 1990-х років XX століття у країнах Європейського Союзу, у Канаді, Японії, у Скандинавських країнах. У ЄС «розумне місто» розглядають як частину «зеленого» зростання міських територій, що органічно поєднує екологізацію економіки міста, «зелене будівництво», розвиток відновлюваної енергетики, заощадливе споживання води, природних ресурсів. Крім того, дана концепція передбачає використання нових цифрових та ІТ-технологій, внаслідок їх активного розвитку у XXI столітті [14, с. 171].

«Розумні міста» представляють як місця, що задовольняють запити зростаючого населення світу. Що стосується розвитку аграрного виробництва у розрізі концепції «розумного міста», то оновлене «розумне» аграрне виробництво зможе забезпечити зростаючі потреби у продуктах харчування. Насправді, сучасні технології, включаючи датчики, безпілотники та інші ІТ-технології, знаходять своє застосування і в сільському господарстві. Від висіву насіння до зрошення, регулювання стану сільськогосподарських культур та збирання врожаю, технологічні інновації можуть потенційно змінити традиційне землеробство. «Розумне місто» використовує датчики для збору важливої публічної інформації, тому такі ж датчики використовуються в сільському господарстві для збору даних, пов'язаних з погодою та врожаєм. Вони збирають дані з навколишнього середовища і передають його на спільний сервер. Варто виокремити такі переваги застосування ІТ-технологій та використання високоточного виробництва у розвитку аграрного виробництва:

- моніторинг погодних умов, використовуючи зібрані датчиками дані, фермер може відстежувати температуру, швидкість та напрям вітру, тиск та вологість. Відповідно до кліматичних умов, можна вживати заходи необхідні для покращення стану сільськогосподарських культур. Даний підхід також відомий, як високоточне аграрне виробництво;

- автоматичне зрошення, що являє собою підземне крапельне зрошення;
- контроль за великою рогатою худобою, який забезпечується збором даних, включаючи температуру, активність, стан здоров'я та харчування щодо кожної окремої корови, а також колективні дані, що стосуються стада.

Що стосується технологій підземного крапельного зрошування (Subsurface Drip Irrigation), то це широко поширена технологія зрошування, яка дозволяє фермерам регулювати, коли і скільки води необхідно для поливу врожаю. Це також допомагає фермерам оптимально використовувати природній ресурс, такий як вода. Підземне крапельне зрошування – це система поливу низького тиску, яка використовує закопані у землю крапельні трубки або крапельну стрічку для задоволення потреб у поливі сільськогосподарських культур. Підземне зрошування покращує врожайність, усуваючи випаровування поверхневих вод та зменшує ймовірність захворювань рослин. Дана система особливо підходить для посушливих та вітряних районів з обмеженим водопостачанням, особливо на піщаних ґрунтах.

Найбільш популярною стратегією аграрного виробництва є стратегія масового переходу аграріїв країн-експортерів до високоточного аграрного виробництва та нових «зелених» аграрних технологій, що кардинально збільшують продуктивність праці. Важливим аспектом такої стратегії є поєднання інноваційних технологій з захистом екології та відновленням навколишнього природного середовища. Новаціями для фермерства стає використання здобутків цифрової економіки, адже фермери масово можуть використовувати високоточне аграрне виробництво та інформаційні технології для того, щоб сільськогосподарські культури та ґрунти отримували всі необхідні речовини, а аграрне виробництво переходило до інтенсивного розвитку.

Високоточне аграрне виробництво є частиною сучасного управління землеробством, яке полягає у спостереженні та реагуванні на проблеми, для того щоб зернові та бобові культури отримували все необхідне. Високоточне аграрне виробництво спрямоване на оптимізацію виробництва аграрної продукції, захист врожаю, а також на цільове застосування виробленої продукції. Що стосується пестицидів та добрив, передбачається вимірювання їх кількості залежно від певної культури. Методи високоточного виробництва передбачають збільшення кількості та якості аграрної продукції при меншому

використанні ресурсів (води, енергії, добрив, пестицидів). Тому метою стратегії високоточного аграрного виробництва є економія витрат, зменшення впливу на навколишнє середовище та отримання більше продовольства кращої якості.

Високоточне аграрне виробництво спирається на масове застосування ІТ-технологій та інновацій, які поєднують у собі: спеціалізоване продуктивне аграрне обладнання, програмне забезпечення та ІТ-послуги. Цей підхід передбачає доступ до великого обсягу даних у режимі реального часу, у т.ч. про умови сходження посівів, про якість ґрунту та повітря, наявність вологи та про іншу інформацію, що впливає на продуктивність аграрного виробництва (наприклад – про локальні прогнози погоди, витрати на оплату праці, готовність обладнання до роботи). До цього залучають і аерокосмічні технології. Так, супутники та робототехнічні безпілотники надають фермерам зображення в реальному часі про стан посівних площ у рослинництві а також – іншу інформацію, якої потребують аграрії. Інформація з цих зображень може бути оброблена та інтегрована з іншими даними, щоб надати об'єктивні дані для майбутніх рішень, таких як час поливу, посіву чи про збору врожаю. Перший позитивний досвід впровадження практики високоточного аграрного виробництва вже існує у рільництві, овочівництві та молочному господарстві, але технології можуть застосовуватися і в інших галузях.

Американська компанія Climate Corporation, яка вивчає погоду, ґрунт та польові дані для допомоги фермерам, розробила цифрові інструменти для ведення сільського господарства, укомплектовані безпілотниками, камерами та датчиками для контролю за ростом та станом сільськогосподарських культур як у малих теплицях, так і у невеликих полях. Технологія відстеження надає різноманітні дані про умови навколишнього середовища, життя рослин та загальний прогрес зростання.

Використання Інтернет-технологій у сільському господарстві у наш час є дуже перспективною ідеєю, для того щоб оптимізувати процес аграрного виробництва та торгівлі. У широкому розумінні «блокчейн» (від англ. Blockchain: block – «блок», chain – «ланцюг») являє собою спосіб зберігання

даних, або цифровий реєстр угод, контрактів, здійснених транзакцій (переказів) [11, с.76]. Головною особливістю є повна незалежність учасників у своїй діяльності від посередників, наприклад банків. До даного реєстру має доступ будь-хто, крім цього він постійно оновлюється на всіх комп'ютерах. Використання технології «блокчейн» є стратегічно важливим для розвитку сільського господарства, вона надає суттєві переваги для ведення торгівлі та фінансових транзакцій. Для аграрного виробництва впровадження стратегії використання технології «блокчейн» передбачає наступні переваги:

- підтвердження походження продукції, перевірка її транспортування;
- забезпечення страхування врожаю, завдяки реєструванню залучених сторін, дат, цін, місця та стану продукції;
- надання актуальної інформації про попит і пропозицію, що також допоможе фермерам правильно встановлювати ціни;
- пришвидшення розрахунково-платіжних операцій;
- зниження комісійних винагород посередникам;
- управління процесом в режимі реального часу;

Найважливішою перевагою технології «блокчейн» є можливість оплатити товар у реальному часі. Як наслідок, сільськогосподарські виробники одержують кошти одразу. «Блокчейн» дає змогу оптимізувати та спростити процес переміщення продукції від місця виробництва до місця споживання, відстежити всі складові процесу вирощування та переробки продукту. У даний час вже існують платформи з підтримкою технології «блокчейн» (див. Табл. 2.5), що розвивають аграрне виробництво та торгівлю аграрною продукцією, особливо в бідних країнах.

В контексті розвитку «розумного» аграрного виробництва варто розглянути стратегію ведення «вертикального сільського господарства», яке передбачає вирощування рослин у промислових масштабах в містах з повним клімат-контролем, без домішок і пестицидів, незалежно від сезону. «Вертикальна ферма» являє собою автоматизований багатоповерховий аграрний комплекс для вирощування головним чином листових рослин.

Завдяки новим архітектурним та інженерним рішенням, що забезпечує автоматизацію агропромислового комплексу, такі «вертикальні ферми» вже проектуються і впроваджуються в ряді розвинених країн.

Таблиця 2.5

Блокчейн-стартапи, що трансформують сільськогосподарське виробництво

Блокчейн-стартапи	Діяльність проекту
AgriChain	Блокчейн-компанія, що спеціалізується на наданні можливості однорангових сільськогосподарських транзакцій і обробки без посередників.
AgriDigital	Блокчейн-компанія, що функціонує на рішеннях з управління сировиною для світової зернової галузі. Платформа допомагає обробляти сільськогосподарські транзакції за допомогою смарт-контрактів.
AgriLedger	Проект соціального підприємства Великобританії, що підтримує фермерів у відстеженні походження продуктів харчування, спрощенні доступу до фінансування та зберігання даних про транзакції.
Demester	Проект для оренди і ведення сільського господарства мікрополів в будь-якій точці світу, без посередників.
Etherisc	Блокчейн-стартап, що пропонує страхування врожаю фермерам через свої децентралізовані страхові програми.
Ripe	Проект по прозорому цифровому ланцюжку поставок продуктів харчування. Стартап використовує якісні дані про продукти харчування для створення блокчейна продовольчого картографування продовольчої подорожі.
TE-FOOD	Застосовує інструменти ідентифікації для худоби, транспортних засобів і упаковок свіжих продуктів, щоб відстежувати товари по всьому ланцюжку поставок.
WorldCover	Забезпечує страхування врожаю для захисту від втрати врожаю з допомогою супутників, що моніторять опади.

Джерело: Мороз Т. О. Перспективи використання блокчейн-технології в аграрному секторі економіки / Т. О. Мороз // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «ModernEconomics». – 2019. – №17. – С. 155.

Наразі існує багато великих бізнес-проектів по впровадженню «вертикального сільського господарства», проте вони поки не реалізовані і вимагають фінансування. Серед вже реалізованих проектів варто виокремити триповерхову «вертикальну ферму» у Південній Кореї, місті Сувон. Ззовні на

даху будівлі розташовані сонячні батареї, що забезпечують живлення для ферми. Всередині будівлі вирощують листя салату, що охоплює 450 квадратних метрів. Рослини вирощуються на певних рівнях, відповідно до яких внизу розташовані саджанці, а угорі – салат готовий до збирання. Рівень світла та температури точно регулюється. Крім цього, повітря на фермі дуже вологе. На відміну від звичайних теплиць, на даній фермі не використовуються пестициди, а вся вода проходить обробку. Це робить об'єкт повністю органічним.

Ще одна «вертикальна ферма» розташована у Японії, поблизу міста Кіото. На даній фермі, використовуючи новітні технології вертикального землеробства, вирощуються 30000 голів салату. Автоматизована система переміщує листя салату по фермі у місця, де світло, температура та вологість ідеальні для цієї стадії росту. Цей процес працює без ґрунту чи пестицидів, і для збирання салату в кінці всього лише десяток людей. Варто зазначити, що й інші країни, такі як Данія та США, активно застосовують технології «вертикального сільського господарства».

Отже, внаслідок збільшення населення з'явилась потреба у організації міських територій, що спричинило виникнення стратегії розвитку «розумного міста». Крім того, зростаюче населення відповідно потребує задоволення попиту на продовольство. Тому у розрізі концепції «розумного міста» варто розглянути розвиток стратегії «розумного» аграрного виробництва, що включатиме використання сучасних цифрових та ІТ-технологій. Серед інноваційних підходів, які можуть бути використані для розвитку аграрного виробництва, зазначимо стратегію високоточного аграрного виробництва, розвитку підземного крапельного зрошування та «вертикальних ферм», а також використання у аграрного виробництві технології «блокчейн».

Висновки до розділу 2

Отже, у розділі 2 розглянуто стратегії розвитку аграрного виробництва, що використовуються розвинутими країнами, а також ті, які було б варто

застосовувати країнам, що розвиваються. Проаналізоване аграрне виробництво країн Європейського Союзу дозволило виокремити наступні конкурентні стратегії його розвитку:

- стратегія розвитку органічного аграрного виробництва, відповідно до якого заборонено використання хімічних пестицидів, синтетичних добрив, ГМО та обмежено використання антибіотиків для тварин, а також встановлено раціональне використання енергії та природних ресурсів;

- стратегія розвитку «зелених» аграрних технологій, що поєднує інноваційні технології з захистом екології та відновленням навколишнього природного середовища;

- стратегія підтримки фермерства у рамках Спільної сільськогосподарської політики ЄС;

- стратегія експорту та виробництва готової харчової продукції з високим вмістом доданої вартості.

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то серед пріоритетних визначено розвиток стратегії збільшення транснаціональних компаній у аграрному секторі, що сприяє економічному розвитку країни, а також збільшує приплив інвестицій. Для реформування аграрного виробництва у країнах, що розвиваються, були виокремлені такі стратегії як стратегія ефективного землекористування, підвищення продуктивності аграрного виробництва разом із захистом екології, а також стратегія виробництва та експорту готової аграрної продукції з високим вмістом доданої вартості.

Крім того, конкурентні стратегії розвитку аграрного виробництва у XXI сторіччі неможливо уявити без використання сучасних цифрових та ІТ-технологій. Серед них варто зазначити впровадження стратегії високоточного аграрного виробництва, стратегії розвитку підземного крапельного зрошування та «вертикальних ферм», а також використання технології «блокчейн» у аграрному виробництві.

РОЗДІЛ 3

СТАН, СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Експортний потенціал та конкурентні позиції аграрного виробництва України на світовому ринку

Експортний потенціал аграрного виробництва відображає здатність країни експортувати надлишок аграрної продукції виробленої всередині країни. Термін «експортний потенціал» тісно пов'язаний з поняттям «конкурентоспроможність», яка визначає можливості для постачання продукції на зовнішні ринки. Крім того конкурентоспроможність включає здатність адаптуватись до нових умов на аграрному ринку та використовувати конкурентні переваги. Українські виробники володіють конкурентними перевагами перед закордонними виробниками щодо цін на деякі види продукції (мед, рослинна олія, олійні культури, зернові тощо) та якості продукції.

Україна є одним із ключових гравців на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор України сьогодні є опорою української економіки та одним з основних бюджетонаповнюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. За підсумком 2019 року Україна експортувала аграрну продукцію на суму 22,4 млрд дол. США, що становить 44,7% у загальному товарному експорті (50,1 млрд дол. США). Протягом проаналізованого періоду 2017-2019 років (див. Рис. 3.1.) найбільша частка експорту припадає на продукцію рослинного походження, що становить 25,8% у 2019 році. Ключовою продукцією українського аграрного експорту стали зернові та олійні культури, насіння олійних культур. Частка експортованих жирів та олій тваринного та рослинного походження становила 9,5%. Найменше було експортовано продукції тваринного походження (2,6%) [66].

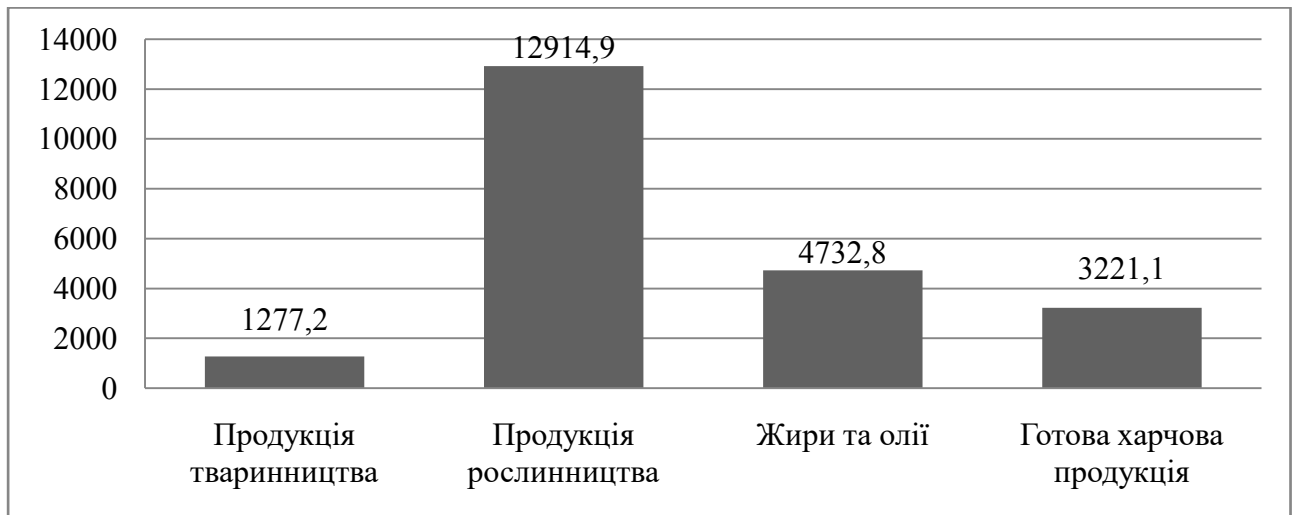

Рис. 3.1. Структура експорту аграрної продукції України, 2019 р.,
(млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Сьогоднішній український ринок зерна – це середовище з високою конкуренцією, де представлені міжнародні компанії, які спеціалізуються на торгівлі сільськогосподарською продукцією. Багато іноземних компаній працюють на українському ринку вже близько 10 років. На зерновому ринку України працює ряд агрохолдингів. Найбільшими з них є «UkrLandFarming», «NCH Capital», «Миронівський хлібопродукт», «Мрія», «Астарта», «Українські аграрні інвестиції», «Кернел», «Агропродінвест», «HarvEast», «AgroGeneration&Harmelia», «Glencore International», «Агротон», «Приват-Агрохолдинг», «Нібулон» [43, с. 65]. Зерновому господарству країни властиві постійні коливання показників посівних та збиральних площ, валового збору та врожайності. Упродовж останніх п'яти років Україна зміцнила свої позиції на міжнародному аграрному ринку та впевнено перебуває в світовій десятці виробників зерна.

Незважаючи на те, що стратегічна галузь економіки України – це зерновий сектор, вона не в повному обсязі використовує свій експортний потенціал, що зумовлено недостатньою конкурентоспроможністю продукції (насамперед за її якістю) на відміну від інших світових експортерів. У перспективі Україна, за умови модернізації свого зернового господарства

(рослинництва), має потенційні можливості для збільшення як номінальних обсягів експорту, так і частки у світовій торгівлі. Крім того, вона має унікальні можливості зробити вагомий внесок у вирішення світових продовольчих проблем. Перспектива розвитку зернового виробництва визначаються перевагами: наявністю значних ресурсів орних земель, запасами водних ресурсів, промисловістю з виробництва мінеральних добрив, а також територіальною близькістю до регіонів світу, які мають зростаючий попит на зерно (країни Центральної і Південно-Східної Азії, Середнього та Близького Сходу, Південної Європи, Північної Африки) [41, с.38].

Крім цього, за даними Державної служби статистики урожайність зернових культур у 2019 році склала 49,1 центнерів з 1 га посівної площі, порівняно з 2018 роком (47,4) урожайність зросла на 1,7 центнерів. Аналізуючи динаміку змін врожайності варто зазначити її постійну тенденцію до зростання. Разом з тим, площа збирання врожаю становить 15,3 млн га. Відповідно до проаналізованого періоду 2013-2014 рр., варто відзначити різке зменшення посівних площ (див. Рис. 3.2.). Різниця припадає на територію окупованого Криму, а також окремі райони Донецької та Луганської областей, де збір врожаю неможливий [66].

Варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Експорт готової харчової продукції склав лише 6,4% у 2019 році. Фахівці наголошують на тому, що сировинний вектор не дає перспектив розвитку національній економіці, якщо Україна буде позиціонуватися лише як виробник сировини з високою доданою вартістю. Відомо, протягом останніх двадцяти років частка доданої вартості сільського господарства і харчової промисловості у структурі валової доданої вартості України знизилася з 23% до 14% [74]. Стрімке зниження цього показника створює реальну загрозу національній продовольчій безпеці. Основу українського аграрного експорту становить продукція з низьким та середнім

ступенем переробки – зернові та олійні культури, соняшникова олія, продукція харчової промисловості.

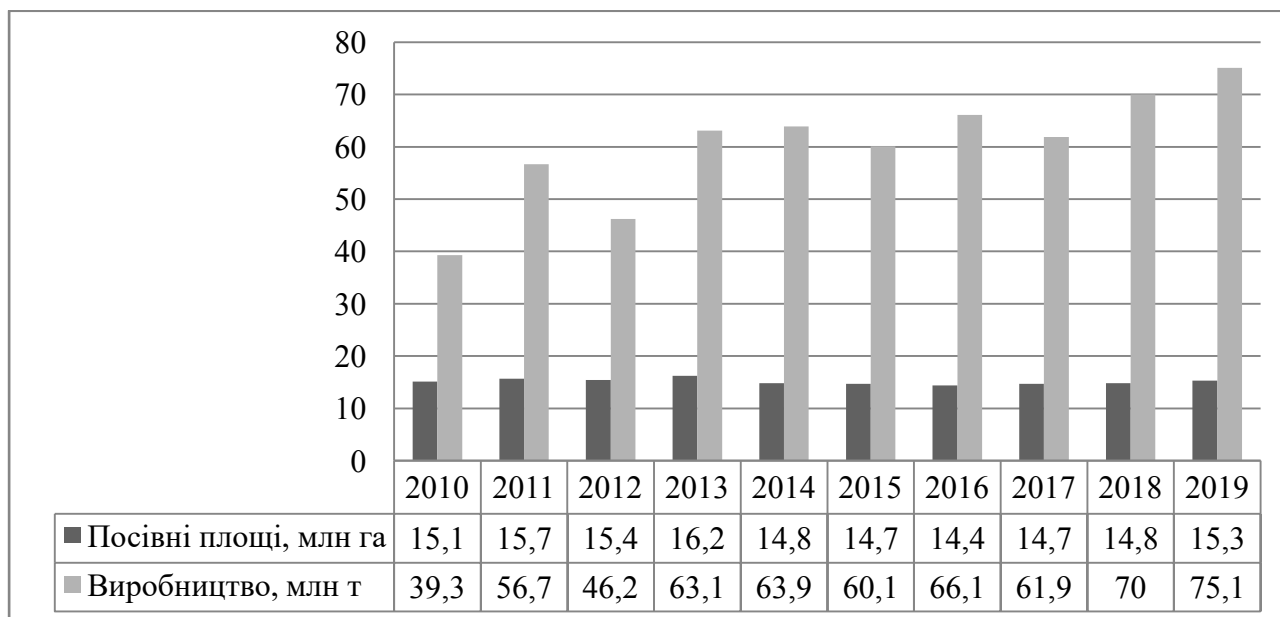

Рис. 3.2. Обсяг посівних площ та динаміка виробництва зернових культур та зернобобових в Україні з 2010 по 2019 роки.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Експорт готової харчової продукції склав лише 6,4% у 2019 році. Фахівці наголошують на тому, що сировинний вектор не дає перспектив розвитку національній економіці, якщо Україна буде позиціонуватися лише як виробник сировини з високою доданою вартістю. Відомо, протягом останніх двадцяти років частка доданої вартості сільського господарства і харчової промисловості у структурі валової доданої вартості України знизилася з 23% до 14% [74]. Стрімке зниження цього показника створює реальну загрозу національній продовольчій безпеці. Основу українського аграрного експорту становить продукція з низьким та середнім ступенем переробки – зернові та олійні культури, соняшникова олія, продукція харчової промисловості.

Суто сировинний напрям аграрного експорту слід поступово замінювати шляхом стимулювання інвестицій в галузі тваринництва, а відносно олійних культур – поглиблювати їх переробку на харчові (соняшник, соя) та біоенергетичні цілі (ріпак). Перспективною нішею для вітчизняного АПК є органічна продукція. Однак для розвитку такого типу ведення господарства необхідно розвивати систему сертифікації, зокрема відповідності української аграрної продукції стандартами ЄС.

Вирішальним фактором для зростання експорту аграрної продукції стало збільшення обсягів поставок в два ключові регіони – Азія та Європейський Союз. Якщо розглядати географічну структуру експорту України (рис. 3.3.), то найбільша його частка належить азійському ринку (42,2%), на якому можна виділити такі країни як Індія, Туреччина та Китай. На другому місці по експорту української продовольчої продукції стоїть Європейський Союз (33,5%), найбільші країни-експортери – це Нідерланди, Іспанія та Італія. Замикає трійку лідерів Африка, якій належить 14,9% аграрного експорту України. Експорт у країни СНД склав лише 6,5%. Американський регіон майже не імпортує вітчизняну продовольчу продукцію [66].

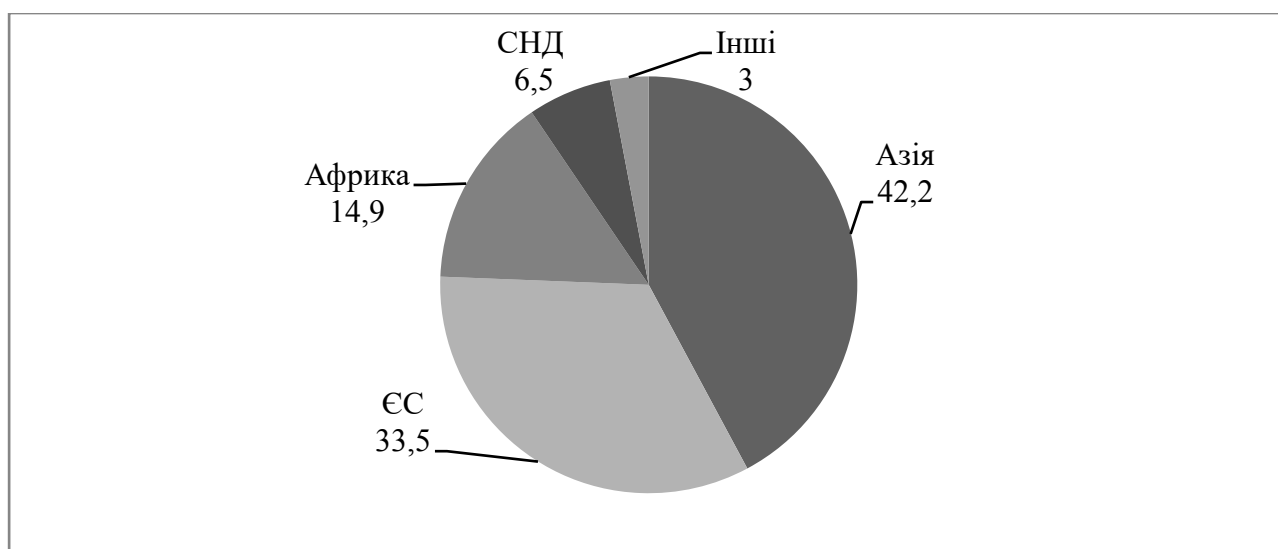

Рис. 3.3. Географічна структура експорту аграрної продукції України, 2019 р., (у відсотках, %).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Як бачимо українська аграрна продукція найбільшим попитом користується в країнах Азії. Найбільшим імпортером української аграрної продукції у 2019 році став Китай (рис. 3.4.), обсяги поставок аграрної продукції України на ринок цієї країни склав 1,96 млрд. дол. США. Хоча минулі три роки поспіль лідером з імпорту була Індія, яка наразі займає третє місце (1,55 млрд дол. США). Українська аграрна продукція користується попитом також у Туреччині, обсяги імпорту аграрної продукції становили 1,54 млрд дол. США. Що стосується товарів, то Індія та Китай імпортують з України соняшникову олію та кукурудзу, а Туреччина – соєві боби. У Південній Кореї популярністю користується українська пшениця [66].

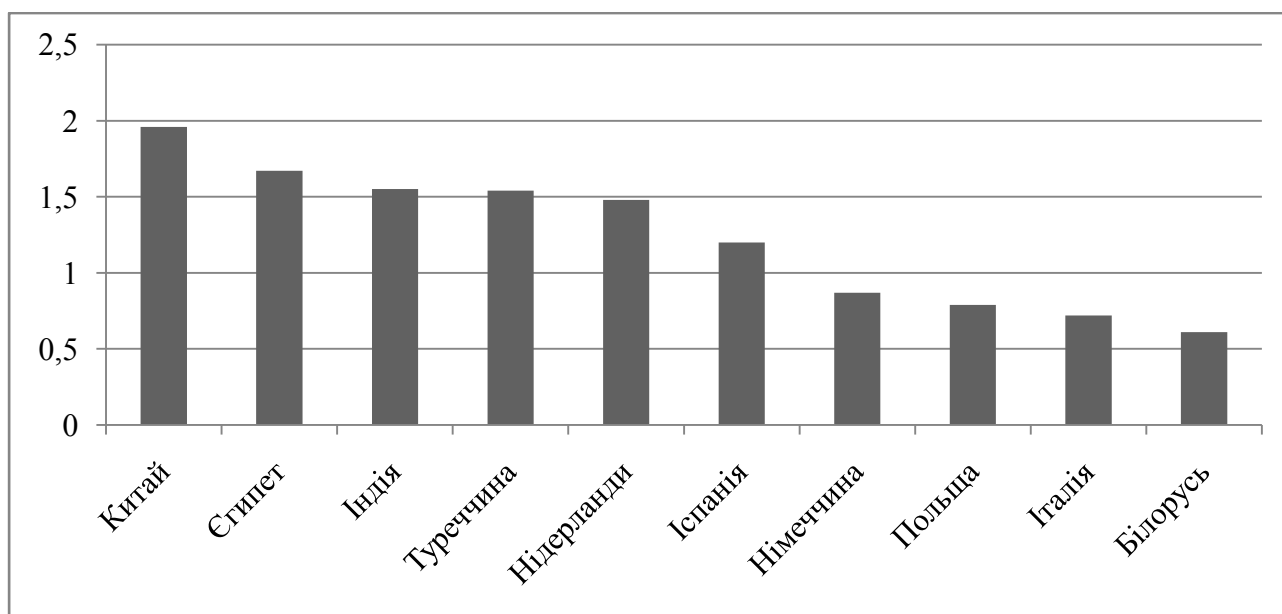

Рис. 3.4. Найбільші імпортери української аграрної продукції, 2019 р.,
(млрд дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Крім азійського ринку, споживачами української аграрної продукції – сировини (зерно, кукурудза, рапс та ін.), що йде на подальшу переробку, також стали країни Європейського Союзу, такі як Нідерланди (1,48 млрд дол. США), Іспанія (1,2 млрд дол. США), Німеччина (0,87 млрд дол. США), Польща (0,79 млрд дол. США), Італія (0,72 млрд дол. США) та Білорусь (0,61 млрд дол. США). Варто зазначити, що розширювати ринку збуту української

продовольчої продукції можна в африканському регіоні. Оскільки стандарти там не такі високі, як наприклад на європейському ринку і гостро стоїть проблема голоду. Як бачимо (див. Рис. 3.4.), Єгипет посідає друге місце за обсягом імпорту української аграрної продукції (1,67 млрд дол. США) у 2018 році.

Україну на світовому ринку продовольства розцінюють як великого виробника і експортера зерна. Найбільшими імпортерами українського зерна є Єгипет, Нідерланди та Іспанія. У 2018 році Україна зайняла 5 місце у світі з виробництва кукурудзи (1,96 млн тонн), 7 місце – з виробництва ячменю (0,87 млн тонн) та 8 місце – з виробництва пшениці (1,67 млн тонн) (табл. 3.1). Україна посіла 3 місце у світі за виробництвом картоплі, що склало 1,55 млн тонн [59].

Таблиця 3.1

Рейтингове місце України на світовому продовольчому ринку

	Експорт, 2017 р.	Виробництво, 2018 р.
Соняшникова олія	№ 1	-
Ріпакове насіння	№ 3	№ 7
Ячмінь	№ 3	№ 7
Кукурудза	№ 4	№ 5
Пшениця	№ 5	№ 8
Соєві боби	№ 7	№ 7
Соняшникове насіння	№ 14	№ 3
Картопля	-	№ 3
Цукровий буряк	-	№ 7

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

На світовому аграрному ринку Україна є лідером з експорту соняшникової олії. Крім того, Україна також займає 3 місце у світі за експортом ріпакового насіння. Проте для забезпечення сталого конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору і мінімізації негативних впливів та ризиків світової кон'юнктури Україні необхідно диверсифікувати аграрний експорт як за

товарною номенклатурою і асортиментом продукції, так і відносно географічних ринків збуту.

Україна є швидко зростаючим сільськогосподарським товаровиробником та експортером, тому варто виокремити тенденції для подальшого розвитку аграрного виробництва. Важливою умовою зміцнення економічного потенціалу в Україні є створення сучасної ринкової структури виробництва. Економічні можливості аграрного сектора України використовується не повністю. Економічні реформи проводяться послідовно і поки що не забезпечили підвищення ефективності і продуктивності праці. Для підтримки та покращення позицій на світовому аграрному ринку українським виробникам необхідно залучати більше інвестицій, щоб зменшити виробничі витрати, поліпшити якість продукції, увійти в сегменти з більшою доданою вартістю та покращити маркетинг своєї продукції. До перспектив та стратегічних пріоритетів розвитку аграрного виробництва України можна віднести:

- збільшення врожаю сільськогосподарських культур за рахунок використання добрив, зрошення та устаткування;
- зниження витрат шляхом застосування високоточної сільськогосподарської техніки;
- інвестування у збільшення складських приміщень;
- збільшення ступеня переробки аграрної продукції, перехід від експорту сировини до експорту готової харчової продукції з високим вмістом доданої вартості;
- входження до прибуткових ніш з виробництва органічної аграрної продукції;
- проходження необхідних процедур сертифікації для виходу на нові ринки;
- поліпшення маркетингу української продукції для посилення впізнаваності бренду та лояльності покупців на ключових ринках;
- розвиток та просування у сільському господарстві фермерства, малого та середнього бізнесу.

Сучасне сільське господарство характеризується зростанням застосування інновацій для підвищення продуктивності та ефективності. AgriTech – це підвищення продуктивності сільського господарства за рахунок інновацій. Цей сектор займається розробкою та застосуванням нових технологій у всіх сегментах сільського господарства. США, Нідерланди, Ізраїль, Німеччина, Індія та Китай належать до світових лідерів інновацій AgriTech. Україна менш зайнята у даному секторі – близько 10% українських сільськогосподарських компаній використовують інноваційні технології. Однак за останні кілька років Україна виявила значний інтерес до AgriTech. Наразі в Україні існує 70 AgriTech-стартапів на різних стадіях розвитку та на різних фазах діяльності. Щорічний обсяг інвестицій в українські стартапи AgriTech не перевищує 4 млн дол. США. Однак зростає інтерес до українських стартапів також з боку іноземних приватних інвесторів [55].

Аграрний ринок нашої планети постійно зростає, а світовий продовольчий кошик поступово переформатовується на користь висококалорійних продуктів, у тому числі м'яса і молока, для виробництва яких потрібно дедалі більше фуражного зерна. За таких умов Україна має колосальний потенціал у розвитку сільського господарства та отриманні конкурентних переваг в міжнародному розподілі праці. Для цього слід забезпечити прискорені темпи економічного розвитку країни, а це неможливо забезпечити без адекватного інвестування у сільське господарство. Українська влада має спростити умови залучення інвестицій в агросектор, інакше країна ризикує програти світову конкуренцію в одній із найперспективніших своїх галузей – аграрній. Сільське господарство – це єдина галузь в Україні, яка демонструє зростання протягом останніх 17 років.

Якщо розглядати пріоритети розвитку аграрного ринку України за умов євроінтеграції, то варто розглянути стратегію «Європа 2020», яка визначає три підходи до зміцнення економіки: розумне зростання, сталий розвиток, всеосяжне зростання. Як наслідок, були визначені три стратегічні цілі аграрної політики на 2014-2020 років: життєздатне виробництво продовольства; стале

використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату; збалансований сільський розвиток. Однією з головних цілей спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу стосовно розвитку аграрного сектору є забезпечення фермерів прийнятним рівнем життя. Сучасні умови розвитку аграрного ринку характеризуються поглибленням інтеграційних процесів, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарськими товарами, орієнтацією на зовнішні ринки, а також підвищеною увагою до якості продукції.

Нові можливості перед економікою України відкрила зона вільної торгівлі (ЗВТ) із країнами ЄС. Із приходом ЗВТ Україна отримала торговельні преференції – безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло, цигарки, етанол, яйця та альбуміни тощо). За чотирма видами встановлено додаткові обсяги. В свою чергу, Україна встановила тарифні квоти для трьох видів товарів (м'ясо свинини, м'ясо птиці й напівфабрикати з м'яса птиці, цукор) та передбачила додаткові обсяги ще для двох.

Проте в Україні є низка чинників (див. Табл. 3.2), які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Серед основних перешкод також варто зазначити: низький рівень розвитку фінансово-кредитної системи, нерозвиненість сфери страхування від виробничих і кредитних ризиків, нерозвиненість інфраструктури АПК, які збільшують вартість виробництва. Українська сільськогосподарська продукція має низьку якість, внаслідок чого ціни на неї знижуються [36, с.24]. Великі проблеми виникли із використанням природних ресурсів. Якість навколишнього середовища, його відтворювальний і відновлюваний потенціал значно зменшується з нарощуванням масштабів ресурсовикористання і збільшення обсягів забруднюючих речовин та відходів. І все це аж ніяк не пов'язане із збільшенням населення або підвищенням його

життєвого рівня. Навпаки, приріст населення уповільнюється, а життєвий рівень погіршується.

Таблиця 3.2

Проблеми та перешкоди для розвитку аграрного виробництва та експорту аграрної продукції в Україні

Вид проблеми	Особливість розвитку проблеми в Україні
Доступ до фінансування	Дана проблема характерна для малих домашніх аграрних господарств та фермерів, адже готовність банків позичати дрібним власникам обмежена. З даною проблемою стикаються невеликі фермерські господарства у багатьох країнах світу.
Інфраструктура	Відсутність сховищ та ринкової інфраструктури, що фактично заважає малим аграрним виробникам конкурувати на світовому експортному ринку, подолати сезонність аграрного виробництва.
Стандарти якості продукції	Українська аграрна продукція не завжди відповідає стандартам якості харчових продуктів для експорту, наприклад, до Європейського Союзу.
Ринок землі	Земельна реформа продовжується вже майже 30 років та ускладнилась накладеним мораторієм на продаж земель сільськогосподарського призначення. Проте у 2020 році Україна почала курс на встановлення відкритого ринку землі.
Екологічні проблеми	Деградація та ерозія ґрунтів, неефективне витрачання водних ресурсів через застарілу іригаційну систему. Використання великої кількості пестицидів та агрохімікатів, що може призвести до їх залишків у ґрунті чи воді та, зрештою, у сільськогосподарській продукції.

Примітка. Складено автором за даними Agriculture in Ukraine – what does the future hold? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/europe/news/detail-news/en/c/447159/>

Отже, сільське господарство України є не лише постачальником продуктів харчування для населення і сировини для переробних підприємств, але і важливим джерелом валютних надходжень в країну, займає вагомий сектор зовнішньої торгівлі України. На світовій арені Україна має великий експортний потенціал у аграрному секторі і широкі можливості до його збільшення. Для цього, насамперед, необхідно замінити експорт української

аграрної сировинної продукції на готові харчові товари з високим вмістом доданої вартості. Це вимагає втілення в Україні стратегії розвитку переробки аграрної сировини, у т.ч. рослинництва та тваринництва; стратегії впровадження міні-переробних аграрних підприємств; стратегії розбудови інноваційної аграрної інфраструктури та переходу українського сільського господарства до високоточного аграрного виробництва. Крім того, підвищення якості продовольчої продукції та технологічного рівня харчової промисловості забезпечить вихід України на нові світові ринки.

3.2. Стратегічні пріоритети земельної реформи та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва України у світовій економіці

Поняття «земельні відносини» визначається в Земельному Кодексі України, як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею [3]. Разом з тим, це визначення є не повним і різні науковці вбачають їх по різному. Зокрема, за визначенням В. В. Носіка, ринок землі – це врегульовані нормами чинного законодавства суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування прав власника на землю від імені українського народу, а також набуття і реалізації фізичними та юридичними особами, державою гарантованого Конституцією України суб'єктивного права власності та інших прав на земельні ділянки, формування і функціонування інфраструктури ринку землі, державного та самоврядного регулювання ринку землі на національному, регіональному й місцевому рівні, забезпечення захисту прав учасників ринку землі [31, с. 503].

Наразі питання щодо ринку землі в Україні є одним з найбільш обговорюваних та суперечливих тем, не лише тому що воно впливає на українських селян, але є важливою передумовою майбутнього економічного розвитку країни. Розпочата ще в березні 1991 року земельна реформа є

найскладнішою суспільною трансформацією з часів незалежності [9, с.7]. Потрібно відзначити, що метою земельної реформи є створення умов рівноправного розвитку форм власності й господарювання на землі, формування багатокладної економіки, охорони земель і раціонального їх використання. Завдання реформи полягає у перерозподілі земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям.

Відповідно до земельної реформи найважливішим завданням постала організація повноцінного ринку землі. За минулий період було реалізовано наступні складові, такі як визнання приватної власності на землю, впровадження механізмів передачі земель у колективну власність, розвиток орендних земельних відносин, запровадження нормативної грошової оцінки земель, встановлення порядку паювання земель та видачі правовстановлюючих документів селянам на право земельної власності. Дані кроки у реалізації земельної реформи дозволили ліквідувати державну монополію власності на землю та забезпечення створення агроформувань ринкового типу, що в свою чергу підвищило результативність аграрного сектору та модернізацію сільського господарства. Проте, протягом останніх років відбулося погіршення економічного середовища для функціонування державного стимулювання. Практично призупинено розвиток ринкових земельних відносин, як це вимагав прийнятий Земельний кодекс України, що стало перешкодою у застосуванні ринкових механізмів фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки.

Що стосується ринку землі сьогодні, то виникає питання, чи він існує взагалі. Наразі ця тема є досить політизованою та викликає чимало сумнівів, тому варто розглянути її з економічної точки зору. Як зазначалось, розпочата у 1991 році земельна реформа досі знаходиться у процесі реалізації. Відповідно до впровадження земельної реформи початковими кроками було проведення інвентаризації земель, оформлення документів на власність землі. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» визначає проведення земельної реформи

найголовнішим етапом розвитку України [5]. Крім того, Україна співпрацює з Міжнародним валютним фондом, що стимулює відкриття земельного ринку. Варто зазначити, що 22 серпня 2018 року рішенням Європейського суду з прав людини було визнано мораторій та продаж земель сільськогосподарського призначення, як такий, що порушує права людини. Проте у лютому 2019 року Верховна Рада проголосувала за продовження мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення до 1 січня 2020 року. Тобто, незважаючи на рішення Європейського суду, Конституційний Суд України відмовився оцінювати конституційність мораторію [73].

Відповідно до актуальної ситуації, 31 березня 2020 року Верховною Радою України був ухвалений України №2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який має зняти мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, тобто – відкрити ринок землі в Україні. Основними положеннями закону є: обмеження площ придбання землі в одні руки, заборона на продаж землі іноземцям, пріоритетне право придбання земель для фізичних осіб, які є громадянами України перед юридичними особами. Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можливе лише для громадян України, юридичних осіб України (створених та зареєстрованих за законодавством України, учасниками яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади), територіальних громад та держави. Питання щодо набуття права власності іноземцями буде вирішуватись на референдумі. загальна площа не повинна перевищувати 10 тис. га Тобто з 1 липня 2021 року громадяни України матимуть змогу купувати землю сільськогосподарського призначення (загальна площа не повинна перевищувати 100 га), а юридичні особи зможуть набувати право власності (загальна площа не повинна перевищувати 10 тис. га) з 2024 року [1]. Прийняття даного закону варто вважати лише початком до відкриття ринку землі, адже Верховній Раді необхідно буде ухвалити ще низку додаткових документів, які регулюватимуть відносини між учасниками ринку

землі Аджє важливо розробити запобіжні заходи, які зможуть попередити побоювання людей та різного роду зловживання.

Варто розглянути проблемні аспекти, що будуть вирішені при скасуванні мораторію. По-перше, наразі власники паїв не мають права розпоряджатись своїм майном повноцінно. По-друге, внаслідок того, що агровиробники працюють на орендованій землі, вони роблять лише короткострокові інвестиції, що призводить до деградації ґрунтів. У попередньому підпункті 3.1 було визначено, що в Україні найбільше вирощується соняшнику, пшениці та ріпаку, які є однолітніми культурами, що виснажують ґрунт. По-третє, наразі для фермерів та виробників аграрної продукції здійснення довгострокових інвестицій у розвиток тваринництва та садівництва є дуже ризикованим. Тому за умов відкритого ринку для власників земель та агровиробників відкриються нові перспективи. Власники земель зможуть надалі продовжувати надавати території в оренду, продати, або взяти кредит у банку під заставу, що не уможлиблює накладений мораторій, для ведення власного виробництва.

Ставлення до скасування мораторію на продаж сільськогосподарської землі неоднозначне. Наприклад, агрохолдинги підтримують запровадження відкритого ринку землі. Аджє це надасть їм нові можливості для інвестування за рахунок впевненості у власності на землю. Що стосується фермерів, то їх позиція щодо цього питання категорична, що пояснюється заниженою вартістю землі внаслідок мораторію, тобто при його скасуванні орендна плата, так як і ціна зросте. Проте частка невеликих агровиробників також підтримують скасування мораторію, але вони знаходяться у неконкурентному становищі відносно великих учасників ринку. Тому, з одного боку, варто здійснити законодавче регулювання всіх питань, а з іншого – забезпечити національних агровиробників фінансуванням та можливостями для продовження виробництва.

У розрізі даного питання варто розглянути стан та діяльність фермерських господарств. Одноосібне ведення сільськогосподарського виробництва зазвичай не забезпечує високої ефективності, тому задля її

підвищення виникає потреба у об'єднанні – кооперації фермерів. Фермерські господарства є формою підприємництва задля вирішення продовольчих та економічних проблем людей. Перші фермерські господарства в Україні були створені у 1988 році. На момент проголошення незалежності вже було зареєстровано 332 фермерських господарства, із яких фактично діяли 82 або 24,7 %. Станом на 2017 рік зафіксовано 34137 фермерських господарств, середній розмір господарства становив 134,2 га [66]. Загалом за 1990-2017 рр. кількість фермерських господарств збільшилася у 416,3 рази, площа сільськогосподарських угідь та ріллі у їх власності та користуванні – у 2290,1 і 8912,1 рази, середній розмір господарства за площею сільськогосподарських угідь – у 5,5 рази, ріллі – 21,4 рази відповідно [12, с. 189].

Механізм створення та функціонування фермерських господарств в сучасних економічних умовах має свої особливості та відмінності. Закон України «Про Фермерське господарство» визначає правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України. Закон спрямований на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України [2].

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону, зобов'язані: забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням; дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; сплачувати податки та збори; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції; дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель. Фермерське господарство

самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних.

Незважаючи на відведену під час аграрної реформи в Україні стратегічну роль кооперації фермерства, місце фермерів в економіці сільського господарства України і донині залишається незначним. Наразі частка фермерських господарств у загальній кількості діючих сільськогосподарських господарств складає 75%. Однак, через низьку забезпеченість земельними ресурсами, вони виробили всього 8,7% сільськогосподарської продукції усіх категорій господарств. Іншу частину аграрної продукції виробили потужні українські агрохолдинги. Проте, протягом проаналізованого періоду 2000-2018 рр., відзначаємо тенденцію до зростання ролі фермерських господарств у аграрному виробництві України. Як бачимо (див. Рис. 3.5.), фермерські господарства більше виробляють продукцію рослинництва (11,3%), ніж тваринництва (2%).

Наразі в Україні на розвиток фермерських господарств впливають багато чинників, а саме: недосконалість законодавчої бази; слабка підтримка з боку державних, регіональних утворень; слабкий розвиток інфраструктури та логістики збуту, переробки і зберігання готової продукції; недостатність методичного забезпечення організаційно-економічної діяльності фермерських господарств. Подальший розвиток фермерських господарств доцільно проводити в таких напрямках:

- формування власного ринку збуту продукції;
- впровадження інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- реалізація інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу;
- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;

- створення добровільних кооперативних об'єднань фермерських господарств;
- збільшення обсягів прямого інвестування фермерських господарств за рахунок власних коштів і позик;
- забезпечити надання державних дотацій на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях (регіонах).

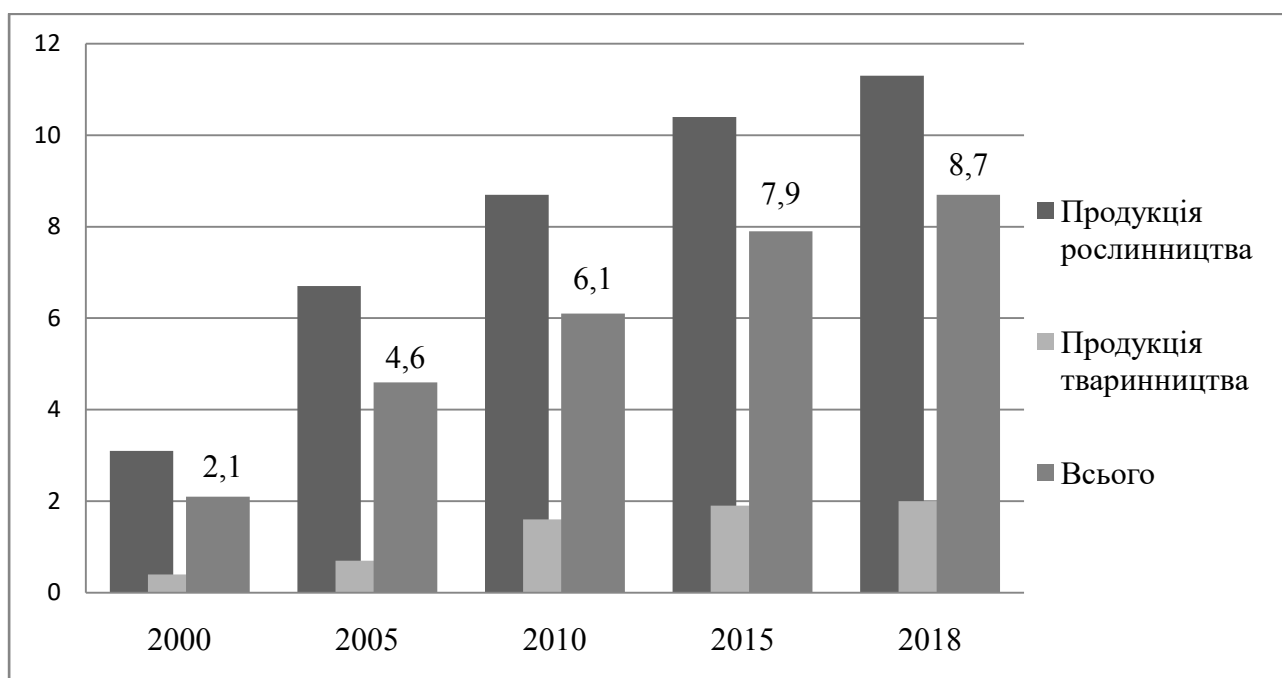

Рис. 3.5. Частка фермерських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції в Україні, (у відсотках, %).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Наразі в Україні на розвиток фермерських господарств впливають багато чинників, а саме: недосконалість законодавчої бази; слабка підтримка з боку державних, регіональних утворень; слабкий розвиток інфраструктури та логістики збуту, переробки і зберігання готової продукції; недостатність методичного забезпечення організаційно-економічної діяльності фермерських господарств. Подальший розвиток фермерських господарств доцільно проводити в таких напрямках:

- формування власного ринку збуту продукції;

- впровадження інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- реалізація інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу;
- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;
- створення добровільних кооперативних об'єднань фермерських господарств;
- збільшення обсягів прямого інвестування фермерських господарств за рахунок власних коштів і позик;
- забезпечити надання державних дотацій на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях (регіонах).

Більше переваг для відносно фермерських господарств та аграрних компаній мають агрохолдинги за рахунок збуту продукції, концентрації капіталу та охоплення нових ринків. Дослідження діяльності агрохолдингів в Україні, як форми організації агропромислового виробництва, засвідчує, що основним шляхом їх створення є інвестування капіталу, вітчизняного чи іноземного походження, спочатку в переробну промисловість, що забезпечує значно швидший його обіг і окупність. Зокрема це стосується оліє-жирової, борошномельної, хлібопекарської, цукрової, м'ясо-молочної промисловості. Наступним етапом капіталовкладень є сфера збуту продукції через розбудову логістики і власної торговельної мережі. З накопиченням необхідних фінансових ресурсів уже на третій стадії створювалося власне сільськогосподарське виробництво через оренду земельних і частково майнових паїв й закупівлю необхідних ресурсів, насамперед сучасної техніки [7, с. 115].

Серед найбільших агрохолдингів України за розміром земельного банку у 2019-2020 рр. варто виокремити такі компанії як Kernel, UkrlandFarming, Агропросперіс, Миронівський хлібопродукт, Астарта, Епіцентр Агро, ІМС,

Мрія, Укрпромінвест-Агро, Агрофірма Світанок та Нібулон (рис. 3.6.) . Лідером є агрохолдинг Kernel, який ще у 2017 році збільшив власний земельний банк на 200 тис. га, наразі загальний обсяг становить 600 тис. га. Компанія орієнтується на ефективність використання землі. Kernel – найбільший в світі виробник і експортер соняшникової олії. Однак його врожайність з гектара помітно знизилася, відповідно до фінансового звіту компанії за 2018 рік показник EBITDA за гектар знизився на 61% з 378 до 149 дол. США. Зниження прибутковості супроводжувалося зростанням земельного банку компанії в 1,5 рази. Генеральний директор зазначив, що холдингу знадобиться кілька років для інтеграції, впровадження технологій, автоматизації процесів та навчання персоналу для досягнення звичних показників. Крім того, у 2018 році Kernel запустила онлайн-платформу Open Agribusiness, для того щоб дозволити своїм партнерам слідкувати за результатами та врожайми Kernel та інших учасників програми [63].

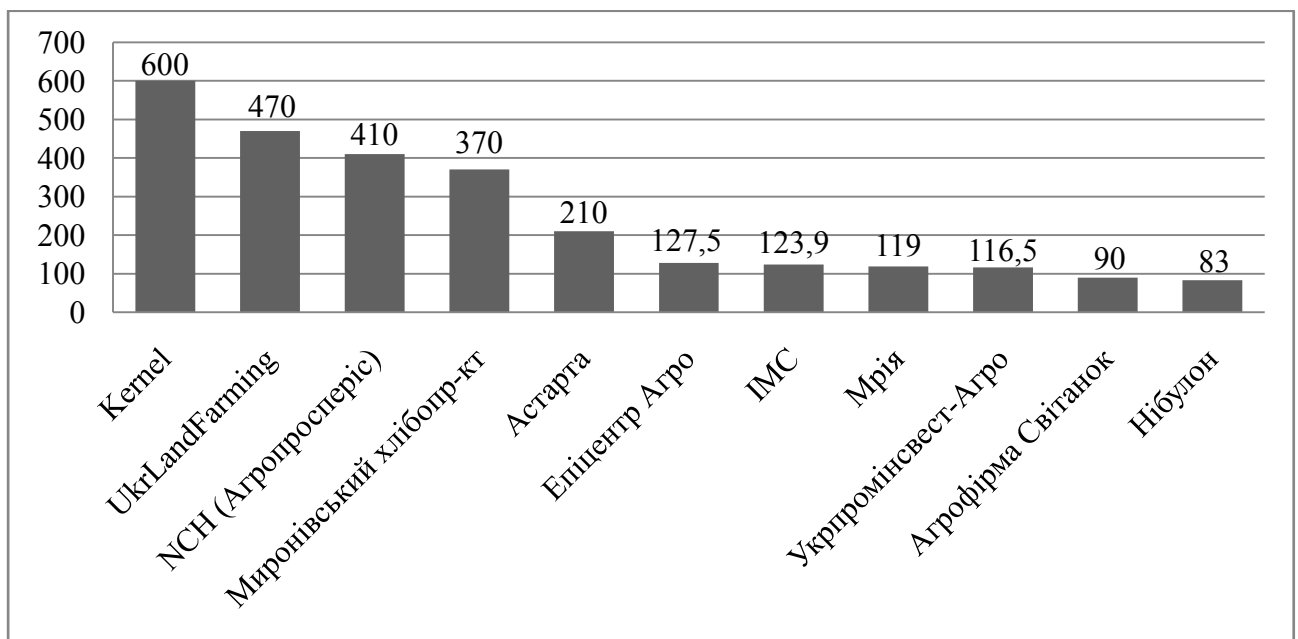

Рис. 3.6. Найбільші агрохолдинги України за величиною земельного банку, 2019-2020 рр., (тис. га).

Примітка. Побудовано автором за даними Рейтинг агрохолдингів України 2019 за розміром земельного банку від Agricultural Consulting. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://farming.org.ua>.

Друге місце у рейтингу займає агрохолдинг Ukrlandfarming, який за останні 4 роки втратив лідерство та зазнає фінансових проблем. Загальна сума боргу компанії до реструктуризації становить 19 млрд грн. У 2018 році найбільший аграрний холдинг країни продовжував вести переговори з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, з зовнішніми кредиторами, а також шукати шляхи вирішення у діалозі з НБУ. Однак всупереч усьому компанія продовжує сіяти і збирати врожай. Для компанії основними напрямками залишаються рослинництво, тваринництво, виробництво насіння і елеваторний напрямок [67].

У трійці лідерів також варто виокремити групу компаній «Агропросперіс», яка наразі сконцентрувала зусилля на підвищенні ефективності роботи елеваторів, які забезпечують оборот 1,5 млн тонн у рік. Для цього компанія встановила дві нових сушарки на Кролевецькому та Радивилівському елеваторах, які дозволять в 2 рази збільшити швидкість приймання та сушіння кукурудзи. Також реконструйовано елеватор «Агродар-Бар». Крім того, «Агропросперіс» займається посиленням власної залізничної логістики, що дозволило уникнути труднощів, з якими стикається більшість учасників ринку. Компанія постійно закупляє нові вагони, завдяки чому холдинг може збільшити обсяги залізничних перевезень агропродукції до 800 тис. тонн на рік і надавати логістичні послуги партнерам [60].

Агропромисловий холдинг «Миронівський хлібопродукт» також володіє значним банком земель, який становить 370 тис. га. Задля підвищення продуктивності виробництва компанія запустила другу лінію на Вінницькій птахофабриці, інвестувавши в проект 300 млн дол. США. Завдяки розширенню компанія зможе збільшити виробництво курки до 560 тис. тонн. Компанія продовжує нарощувати обсяги виробництва та експорту, останній збільшився на 22%. У 2018 році агропромисловий холдинг продовжив розширення за кордон та підписав угоду про намір придбати словенську компанію «Perutnina Ptuj», яка спеціалізується на виробництві та переробці курячого та індичого м'яса [64]. Тож, кожен з агрохолдингів розвивається відповідно до власної

стратегії, зокрема, компанія Kernel орієнтується на стратегію підвищення ефективної аграрного виробництва, Агропросперіс – на стратегію з посилення логістики, а Миронівський хлібопродукт – тримає курс на глобалізацію.

Отже, процес реалізації земельної реформи в Україна продовжується вже майже 30 років. Деякі кроки, такі як визнання приватної власності на землю, розвиток орендних земельних відносин, вже були здійснені, проте найголовнішим завданням є організація повноцінного ринку землі. Ставлення до впровадження відкритого ринку землі неоднозначне, наприклад невеликі фермери потребуватимуть фінансування при умові, що для свого розвитку вони вже потребують державного та регіональної допомоги. Наразі в Україні існує близько 35 тисяч фермерських господарств, хоча їх частка у виробництві аграрної продукції складає лише 8,7%. Що стосується агрохолдингів, то вони підтримують запровадження відкритого ринку, адже для цього вони володіють значними капіталами та мають потужний експортний потенціал. Натомість, великі агрохолдинги в Україні спеціалізуються на виробництві моноструктурної продукції рослинництва (зерно, кукурудза, рапс, насіння соняшника), яке переважно, іде на експорт. А фермерські господарства спеціалізуються на виробництві овочів, на садівництві та молочарстві і їх продукція іде на внутрішній ринок України, що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки країни. Також – розвиток фермерства створює нові робочі місця та фінансує через податки благоустрій сільських територій та регіональний розвиток. Отже, для України стратегія збереження фермерських господарств та їх фінансова підтримка, сприяння кооперації фермерських господарств є важливим напрямком державної аграрної політики.

Висновки до розділу 3

Отже, аграрний сектор України є одним з основних експортоорієнтованих секторів національної економіки, який становив 44,7% у загальному товарному експорті у 2019 році. Ключовою продукцією українського аграрного експорту

стали зернові та олійні культури, насіння олійних культур. За умови модернізації свого зернового господарства, Україна має потенційні можливості для збільшення як номінальних обсягів експорту, так і частки української аграрної продукції у світовій торгівлі.

Найбільшим попитом українська аграрна продукція користується в країнах Азії, а найбільшим її імпортером у 2019 році став Китай. Що стосується найменувань українського аграрного експорту, то Індія та Китай масово імпортують з України соняшкову олію та кукурудзу, а Туреччина – соєві боби. Крім азійського ринку, споживачами української аграрної продукції також стали країни Європейського Союзу, такі як Нідерланди, Іспанія, Німеччина та Польща. Водночас – український експорт до країн ЄС, представлений, переважно товарами сировинної групи, а не готовою продукцією. З країн ЄС Україна імпортує, переважно, готові продукти харчування. Варто зазначити, що великі перспективи щодо розширення ринку збуту української продовольчої продукції має освоєння ринків країн африканського регіону.

Україна має втілити наступні стратегічні пріоритети щодо розвитку аграрного виробництва: зниження витрат шляхом застосування високоточної сільськогосподарської техніки; розвиток органічного аграрного виробництва; збільшення ступеня переробки аграрної продукції; перехід від експорту сировини до експорту готової харчової продукції; проходження необхідних процедур сертифікації за стандартами ЄС для виходу на нові ринки, у т.ч. розвинутих країн світу. Проте однією для успішного розвитку аграрного сектору в Україні необхідно забезпечити реалізацію стратегій підтримки та розвитку фермерства і його кооперації, відкрити ринок землі та забезпечити його регулювання з урахуванням захисту національних економічних інтересів як національних товаровиробників аграрної продукції, та і всіх громадян України.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективне ведення аграрного виробництва наразі надзвичайно важливе внаслідок збільшення населення Землі, загострення проблеми голоду, продовольчої та кліматичної кризи. Задля їх вирішення міжнародні організації запроваджують програми допомоги та забезпечують фінансування. Наприклад, ФАО спільно з Всесвітньою організацією охорони здоров'я створили Комісію Кодексу Аліментаріус для розробки стандартів та принципів харчування, які спрямовані на захист здоров'я споживачів, забезпечення справедливої торгівлі продовольством. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку ООН розробив програму IFAD10, в рамках якої фінансування склало 3,4 млрд дол. США. Крім того, даним фондом було надано позик на грантів на суму 825,2 млн дол. США у 2018 році.

Аграрне виробництво, забезпечення продовольчої безпеки та експорт сільськогосподарської продукції є стратегічним напрямом розвитку будь-якої країни світу. У світі у 2018 році було експортовано харчової продукції на суму 1,6 трлн дол. США, а сировинної агропродукції – 276,5 млрд дол. США. У структурі світового експорту продуктів харчування переважають розвинені країни, частка яких становила 56,5% від загальних обсягів. Експорт сировинної продукції розвинених країн та країн, що розвиваються майже однаковий та склав 47,5 % і 50,5% відповідно (2018 р.). Найбільшими експортерами аграрної продукції у світі є Сполучені Штати Америки, Нідерланди, Бразилія та Китай.

Для реалізації аграрної політики країни світу приймають та реалізують стратегії аграрного виробництва, у яких визначають цілі та перспективи розвитку цього сектору, визначають механізми та інструменти, пріоритети державної підтримки аграрного сектору. Дослідивши стратегії розвитку аграрного виробництва у Сполучених Штатах Америки, було виокремлено такі конкурентні стратегії, що забезпечують лідерство США у світовому експорті аграрної продукції: стратегія інституційної підтримки ТНК, сприяння

збільшенню ролі транснаціональних компаній у аграрному секторі. ТНК сприяють економічному розвитку країни, а також збільшує приплив інвестицій. Проаналізувавши аграрне виробництво у країнах Європейського Союзу, було визначено наступні конкурентні стратегії його розвитку:

- стратегія підтримки фермерських господарств, кооперації фермерів, оскільки це сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, забезпечує зайнятість та гарантує розвиток сільських територій в країнах ЄС. Стратегія підтримки фермерства в країнах ЄС здійснюється у рамках Спільної сільськогосподарської політики ЄС;

- стратегія розвитку органічного аграрного виробництва, відповідно до якого заборонено використання хімічних пестицидів, синтетичних добрив, ГМО та обмежено використання антибіотиків для тварин, а також встановлено раціональне використання енергії та природних ресурсів;

- стратегія розвитку «зелених» аграрних технологій, що поєднує інноваційні технології з захистом екології та відновленням навколишнього природного середовища;

- стратегія експорту готової харчової продукції з високим вмістом доданої вартості, що дозволяє максимізувати прибутки в країнах-експортерах.

Що стосується реформування аграрного виробництва у країнах, що розвиваються, було проаналізовано стан аграрного виробництва в країнах Латинської Америки. Даний регіон показує значне зростання продуктивності сільського господарства, особливо такі країни як Бразилія, Аргентина та Мексика. Варто виокремити наступні стратегії, які б сприяли реформуванню аграрного виробництва у країнах Латинської Америки:

- стратегія ефективного землекористування, адже у регіоні наразі більше 40 млн. га занедбаних пасовищ, тому перетворення цих земель на виробництво цукрової тростини сприяло б підвищенню аграрного виробництва та зменшенню викидів парникових газів;

- стратегія експорту готових товарів з високим вмістом доданої вартості; країни Латинської Америки активно експортують сировинну аграрну продукцію, проте її обробка приносила б більший дохід;

Крім того, серед країн, що розвиваються варто відзначити лідера з аграрного виробництва – Китай, який використовує пестициди, хімічні добрива та осад стічних вод при виробництві аграрної продукції. Тому для Китаю найважливішою стратегією для реформування аграрного виробництва є впровадження органічного виробництва. У Китаї також можна використовувати допоміжні галузі аграрного виробництва, у т.ч. стратегії розвитку гідроенергетики, завдяки великій річковій мережі та гірській місцевості. Варто зазначити, що майже вся товарна продукція рослинництва аграрних ТНК світу (зерно, соя, рапс, кукурудза та ін.) виробляється завдяки системі високоточного виробництва, що мінімізує застосування ручної праці. Отже – для створення нових робочих місць в аграрних країнах необхідно розробляти та впроваджувати стратегії розвитку фермерства.

Конкурентні стратегії розвитку аграрного виробництва у XXI столітті неможливо уявити без використання сучасних цифрових та ІТ-технологій. Серед них варто зазначити впровадження стратегії високоточного аграрного виробництва, розвитку підземного крапельного зрошування та «вертикальних ферм», а також використання технології «блокчейн».

На світовому аграрному ринку Україна є одним із ключових учасників, адже Україна посідає перше місце у світі з експорту готової продукції – соняшникової олії та третє місце з експорту ріпакового насіння (як сировини) та ячменю (сировини для виробництва пива). У структурі експорту аграрної продукції України у 2019 році переважала продукція рослинного походження (25,8 %). Ключовою продукцією українського аграрного експорту стали зернові та олійні культури, насіння олійних культур. Проте основу аграрного експорту в Україні все ще становить сировинна продукція. Даний напрям потрібно поступово замінювати шляхом стимулювання інвестицій у переробну харчову промисловість, у розвиток галузі тваринництва, а відносно олійних культур –

поглиблювати їх переробку на харчові (соняшник, соя) та біоенергетичні цілі (ріпак).

Україна має прийняти на офіційному, державному рівні наступні стратегії для успішного та конкурентного розвитку аграрного виробництва: зниження витрат шляхом застосування високоточної сільськогосподарської техніки, розвиток органічного аграрного виробництва, збільшення ступеня переробки аграрної продукції, перехід від експорту сировини до експорту готової харчової продукції; проходження необхідних процедур сертифікації для виходу на нові світові ринки. Проте однією із перешкод для зміцнення конкурентоспроможності аграрної продукції України на зовнішніх ринках є невирішене питання ринку землі. Деякі кроки, такі як визнання приватної власності на землю, розвиток орендних земельних відносин, вже були здійснені, проте найголовнішим завданням є організація повноцінного ринку землі із урахуванням захисту національних економічних інтересів українських товаровиробників (фермерів, адже в Україні понад 35 тисяч фермерських господарств) та з урахуванням забезпечення національної продовольчої безпеки. Також важливого значення набуває стратегія підтримки великих українських агрохолдингів, що сприяє нарощуванню експортного потенціалу української аграрної продукції на світові ринки та надходженню валюти до України.

Від розробки та реалізації дієвих стратегій аграрного виробництва залежить стан продовольчої безпеки в Україні та в інших країнах світу; стан соціально-економічного розвитку та стан політичної стабільності в країні. Адже розвиток сектору аграрного виробництва у XXI ст. вирішує проблему голоду як на рівні національного господарства, так і на рівні світової економіки в цілому.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення » від 31.03.2020 № 552-IX.
2. Закон України « Про фермерське господарство » від 19.06. 2003 № 973 – IV.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III.
4. Указ Президента України « Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку » від 06.06.2000 № 767/2000.
5. Указ Президента України « Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020 » від 12.01.2015 № 5/2015.
6. Анисенко О. В. Сучасний стан фермерських господарств в Україні та їх розвиток / О. В. Анисенко, Р. О. Бондаревський // Агросвіт. – 2018. – №3. – С. 37-40.
7. Белова І. М. Генезис холдингів та агрохолдингів в Україні як інституційних одиниць /І.М. Белова, О. П. Завитій, Н. В. Семенишена // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. – 2019. - №30. – С. 104-122.
8. Вишневська О. М. Фінансовий потенціал сільськогосподарських підприємств: теоретичні і практичні аспекти: [монографія] / О. М. Вишневська, А. Г. Костирко. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2017. – 268с.
9. Гадзало Я. М. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. // Економіка АПК. – 2017. – № 1 – С. 5-14.
10. Гончаров В. В. Розвиток земельних відносин в умовах ринкової економіки / В. В. Гончаров, В. М. Лазоренко // Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції:у 6 ч. – Полтава: ЦФЕНД. – 2019. – Ч. 1. – С. 42-43.

11. Грибинюк О. М. Перспективи використання технології «блокчейн» у сільському господарстві / О. М. Грибинюк, Б. В. Духницький, О. О. Шеремет // Економіка АПК. – 2018. – №3. – С. 75-81.
12. Грошев С. В. Сучасний стан розвитку фермерських господарств України / С. В. Грошев // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. № 3. – С. 186-194.
13. Даниленко А. С. Організаційно-економічні засади реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств / А. С. Даниленко. // Економіка та управління АПК. – 2016. – №11. – С. 5-10.
14. Детермінанти сталого розвитку економіки [Текст]: [Монографія] / Під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В., д.ю.н., Устименка В. А. – К.: Інтерсервіс, 2019. – 261 с.
15. Залюбінська Л. М. Перспективи розвитку аграрного ринку України за умов Євроінтеграції / Л. М. Залюбінська, М. Л. Скорик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 20(1). – С. 163-166.
16. Зінчук Т. О. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу / Т. О. Зінчук, Н. М. Куцмус // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С. 19-25.
17. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія / Т. О. Зінчук // Житомир: ДВНЗ «Державний агроекономічний університет», 2008. – 384 с.
18. Карасьова Н.А. Вектори експортних потоків аграрного сектору України / Н.А. Карасьова // Економіка АПК. – 2016. – № 8. – С. 41-48.
19. Кваша С. М. Сутність та особливості аграрного ринку [Електронний ресурс] / С. М. Кваша, С. О. Григор'єв // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 8. – С. 56-59.
20. Кириленко І. Г. Наукове забезпечення розвитку органічного агровиробництва / І. Г. Кириленко, Є. В. Милованов // Економіка АПК. – 2019. – № 3 – С. 27-41.

21. Кириленко І. Г. Перспективи вітчизняного АПК в світлі прогнозів світового ринку продовольства / І. Г. Кириленко, В. В. Дем'ячук // Економіка АПК. – 2015. – №1. – С. 21-28.
22. Козак О. А. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі / О. А. Козак, О. Ю. Грищенко // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 38–47.
23. Коробська А.О. Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні / А.О. Коробська // Економіка АПК. – 2019. – № 4 – С. 106-115.
24. Крюкова І. О. Експортний потенціал аграрного сектору України в умовах конкурентного середовища / І. О. Крюкова, Т. Є. Калина, В. П. Пантелєєв, С. М. Мінакова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2018. – №3. – С. 196-207.
25. Лопатинський Ю. М. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс / Ю. М. Лопатинський, О. І. Буринська // Економіка АПК. – 2018. – №6. – С. 94-101.
26. Лупенко Ю. О. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / Ю. О. Лупенко та ін. // Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 320 с.
27. Милованов Є. В. Науково-освітні аспекти розвитку органічного виробництва / Є. В. Милованов // Агросвіт. – 2018. – № 15-16. – С. 32–45.
28. Мартинюк М. П. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: стан та проблеми запровадження / М. П. Мартинюк // Економіка АПК. – 2017. – № 3. – С. 15-21.
29. Михайлина Д. Г. Транснаціональні корпорації на сучасному світовому продовольчому ринку / Д. Г. Михайлина, А. В. Катана // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2011. – Вип.1. – С. 57-64.
30. Мороз Т. О. Перспективи використання блокчейн-технології в аграрному секторі економіки / Т. О. Мороз // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «ModernEconomics». – 2019. – №17. – С. 153-157.

31. Носік В. В. Право власності на землю українського народу : монографія / В. В. Носік. – К. : Юрінком Інтер, 2006 – 544 с.
32. Остапенко Т. Вплив експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей на зростання економіки України / Т. Остапенко // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 10. – С. 11–16.
33. Полятикiна Л. І. Стан та перспективи розвитку фермерського господарства в Україні / Л. І. Полятикiна, А. М. Кадацька // Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2016. - №61. – С. 43-47.
34. Попрозман Н. В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 300 с.
35. Прокопишак В. Б. Методика формування фінансового потенціалу аграрних підприємств / В. Б. Прокопишак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – № 2. – С. 162-168.
36. Прощаликіна А. М. Місце України на світовому ринку продукції АПК / А. М. Прощаликіна, Т. С. Петренко // Агросвіт. – 2018. – № 11. – С. 22-26.
37. Пугачов М. І., Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами / М. І. Пугачов // Економіка АПК. – 2019. – №3. – С. 6-12.
38. Радченко О. Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору / О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2019. – № 1. – С. 27-38.
39. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні / М. П. Сичевський // Економіка АПК. – 2019. – № 1. – С. 6-17.
40. Скавронська І. В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік / І. В. Скавронська, О. В. Мадараш // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 197-200
41. Смолінська С. Д. Структура українського експорту та оптимізація експортної політики України / І. Ф. Ясіновська, С. Д. Смолінська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 4. – С. 36-40.
42. Соколенко В. А. Сутність та види стратегії розвитку / В. А. Соколенко, О. М. Бондаренко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ "ХПІ". –2015. –№53 (1162). – С. 70-74.

43. Стародубцева Т. В. Статистичний аналіз ринку зерна в Україні [Текст] / Т. В. Стародубцева, О. В. Самоєнкова // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. Випуск 4. Частина III – Одеса, ОНЕУ. – 2018. – С. 64-68.
44. Страшинська Л. В. Основні тенденції розвитку продовольчих ринків у межах світової агропродовольчої системи / Л. В. Страшинська // Під ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2015. – 47с.
45. Тарасевич В. М. Економічна теорія / В. М. Тарасевич. – Київ, Центр навчальної літератури, 2016. – 784 с.
46. Тернавська І. Б. Сучасний стан та ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіон / І. Б. Тернавська // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – №2. – С. 76-82.
47. Федулова І. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози / І. Федулова // Товари і ринки. – 2018. – № 1. – С. 15-28.
48. Ціхановська В. М. Розвиток агропродовольчого ринку України в умовах глобалізації: монографія / В. М. Ціхановська. – Вінниця: Вінн. міськ. друк., 2016. – 446 с.
49. Ціхановська В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку м'яса і м'ясної продукції в Україні / В. М. Ціхановська, О. В. Томчук, О. М. Ціхановська // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 3. – С. 18-27.
50. Штакал М. А. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні / М.А. Штакал, В.М. Пугачов // Економіка АПК. – 2019. – № 4 – С. 80-88.
51. Бринкман Т. Экономические основы организации сельскохозяйственных предприятий / Т. Бринкман // М., 1926. – 182 с.
52. Давид Э. Социализм и сельское хозяйство / Э. Давид // пер. с нем. под ред. Г. А. Гроссмана. – СПб: Тип. Т-ва «Общественная польза», 1906. – 550 С.
53. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ // ред. сост., автор вступ. ст. и примеч. А. И. Казарин. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 552 с.

54. Agriculture Productivity Growth in Brazil / World Bank Group. – W, 2017. – 55 p.
55. Agricultural sector of Ukraine. Securing the global food supply / National Investment Council of Ukraine, 2018. – 37 p.
56. Agricultural research in Latin America and the Caribbean / International Food Policy Research Institute (IFPRI). – Washington, 2016. – 34 p.
57. Borlaug N. The Green Revolution: For Bread and Peace, Bulletin of the Atomic Scientists, 1971. – Vol. 27. – p. 6-48.
58. Drew K. Conchocelis-Phase in the Life-History of *Porphyra umbilicalis* (L.) Kütz, Nature, 1949. – Vol. 164. – p. 748-755.
59. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028 / OECD Publishing, Paris/Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome, 2019. – 324 p.
60. <https://www.agroprosperis.com/> - офіційний сайт групи компаній «Агропросперіс»
61. <http://www.fao.org/> – офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО)
62. <https://www.ifad.org/en/> – офіційний сайт Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку.
63. <https://www.kernel.ua/ua/> – офіційний сайт компанії Kernel
64. <https://www.mhp.com.ua/uk/home> – офіційний сайт компанії Миронівський хлібопродукт
65. <https://www.oecd.org/> – офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку
66. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – офіційний сайт Державної служби статистики України.
67. <https://www.ulf.com.ua/ua/> – офіційний сайт компанії UkrLandFarming
68. <https://unctad.org> – офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).
69. <https://www.who.int/> – офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я.

70. <https://www.worldbank.org/> – офіційний сайт Світового Банку
71. <https://www.wto.org> – офіційний сайт Світової організації торгівлі
72. Капелюк З. А. Вертикальное сельское хозяйство как новая концепция развития аграрного сектора / З. А. Капелюк, А. А. Алетдинова // Интернет-журнал «Науковедение», том 9. – 2017. – №6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naukovedenie.ru/PDF/60EVN617.pdf>
73. Набув чинності закон про продовження земельного мораторію / Економічна правда від 7 лютого 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/7/645051/>
74. Русан В. М. Пріоритети забезпечення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку України: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / В.М. Русан, Л.А. Жураковська // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarn_bezF1b1d8.pdf
75. Соломаха І. В. Сучасні тенденції розвитку систем автоматичного поливу рослин / І. В. Соломаха // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/5790/1/6398p.pdf>
76. Area under organic farming. Eurostat [Electronic resource]. – Access: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_02_40/default/table?lang=en.
77. Bread for food [Electronic resource]. – Access: <https://www.bread.org/who-experiences-hunger>.
78. Eurostat [Electronic resource]. – Access: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
79. Global Hunger Index 2019 [Electronic resource]. – Access: <https://www.globalhungerindex.org/results.html>
80. IFAD Annual Report 2018 [Electronic resource]. – Access: https://www.ifad.org/documents/38714170/41203357/AR2018_e_SHORT.pdf/bd426d3d-9a84-0f8e-9a0b-0a45352f0b10

81. The common agriculture policy at glance. European Commision [Electronic resource]. – Access: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en.
82. The EU’s organic food market [Electronic resource]. – Access: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20180404STO00909/the-eu-s-organic-food-market-facts-and-rules-infographic>.
83. The Sustainable Development Goals [Electronic resource]. – Access: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg2>.
84. The World Bank. Agriculture Finance and Agriculture Insurance [Electronic resource]. – Access: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/agriculture-finance>.
85. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [Electronic resource]. – Access: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
86. USDA Strategic Goals [Electronic resource]. – Access: <https://www.usda.gov/our-agency/about-usda/strategic-goals>.
87. WTO Agriculture Negotiations [Electronic resource]. – Access: https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/negoti_e.htm.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Рейтинг країн відповідно до Глобального індекс голоду, 2019 р.

№	Назва країни	Бал	№	Назва країни	Бал
1	Білорусь	<5	34	Саудівська Аравія	8,5
2	Боснія та Герцеговина	<5	35	Киргизька Республіка	8,8
3	Болгарія	<5	36	Перу	8,8
4	Чилі	<5	37	Фіджі	8,9
5	Коста-Ріка	<5	38	Тринідад і Тобаго	9,1
6	Хорватія	<5	39	Домініканська Республіка	9,2
7	Куба	<5	40	Грузія	9,2
8	Естонія	<5	41	Панама	9,2
9	Кувейт	<5	42	Марокко	9,4
10	Латвія	<5	43	Сальвадор	9,6
11	Литва	<5	44	Маврикій	9,6
12	Чорногорія	<5	45	Монголія	9,7
13	Румунія	<5	46	Таїланд	9,7
14	Словацька Республіка	<5	47	Алжир	10,3
15	Туреччина	<5	48	Йорданія	10,5
16	Україна	<5	49	Узбекистан	10,7
17	Уругвай	<5	50	Суринам	10,8
18	Бразилія	5,3	51	Еквадор	11,3
19	Аргентина	5,4	52	Оман	11,4
20	Казахстан	5,5	53	Ліван	11,6
21	Північна Македонія	5,6	54	Туркменістан	11,8
22	Російська Федерація	5,8	55	Гайана	12,6
23	Мексика	6,2	56	Гондурас	12,9
24	Туніс	6,2	57	Малайзія	13,1
25	Китай	6,5	58	Нікарагуа	13,3
26	Сербія	6,5	59	Гана	14,0
27	Колумбія	6,7	60	Південна Африка	14,0
28	Албанія	7,0	61	Єгипет	14,6
29	Азербайджан	7,4	62	В'єтнам	15,3
30	Вірменія	7,8	63	Болівія	15,4
31	Іран	7,9	64	Габон	15,8
32	Ямайка	8,2	65	Венесуела	16,9
33	Парагвай	8,3	66	Шрі-Ланка	17,1

Продовження додатку А
Продовження таблиці А.1

№	Назва країни	Бал	№	Назва країни	Бал
67	Сенегал	17,9	93	Нігерія	27,9
68	Ірак	18,7	94	Пакистан	28,5
69	М'янма	19,8	95	Танзанія	28,6
70	Індонезія	20,1	96	Мозамбік	28,8
71	Філіппіни	20,1	97	Ефіопія	28,9
72	Гватемала	20,6	98	Руанда	29,1
73	Непал	20,8	99	Гвінея-Бісау	29,6
74	Есватіні	20,9	100	Ангола	29,8
75	Гамбія	21,8	101	Нігер	30,2
76	Камерун	22,6	102	Індія	30,3
77	Камбоджа	22,8	103	Сьєрра-Леоне	30,4
78	Малаві	23,0	104	Уганда	30,6
79	Лесото	23,2	105	Джибуті	30,9
80	Ботсвана	23,6	106	Конго	31,0
81	Того	23,9	107	Судан	32,8
82	Бенін	24,0	108	Афганістан	33,8
83	Малі	24,1	109	Зімбабве	34,4
84	Кот-Д'Івуар	24,9	110	Східний Тимор	34,5
85	Намібія	24,9	111	Гаїті	34,7
86	Кенія	25,2	112	Ліберія	34,9
87	Лаос	25,7	113	Замбія	38,1
88	Бангладеш	25,8	114	Мадагаскар	41,5
89	Буркіна-Фасо	25,8	115	Чад	44,2
90	Мавританія	26,7	116	Ємен	45,9
91	Гвінея	27,4	117	Центральноафриканська республіка	53,6
92	Північна Корея	27,7			

Примітка. Складено автором за даними Global Hunger Index 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalhungerindex.org/results.html>

Додаток Б

Таблиця Б.1

Фінансова допомога Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку по регіонах світу, 2018 р.

Регіон	Фінансова допомога у 2018р., млн дол. США	Всього розмір допомоги, млн дол. США	Масштаби діяльності	Основна діяльність Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку у регіоні
Азія	420,4	2 428,5	58 проектів у 21 країні; 6 нових проектів.	1. У Афганістані розроблений Проект громади у галузі тваринництва та с/г, який фінансується за рахунок гранту IFAD, спрямований на покращення продовольчої безпеки 940000 сільських жителів у провінціях Кабул, Парван та Логар; проект забезпечив власників худоби 2,1 млн. доз вакцин для тварин та 1,25 млн. наборів для дегельмінтизації тварин.
Західна та Центральна Африка	372,6	1 321,7	34 проекти у 21 країні	1. Програма розвитку сімейного фермерського господарства (ProDAF), що підтримується IFAD, в Мараді, Тахуа та Нігер, допомагає зменшити частку дітей до 5 років, які страждають від гострого недоїдання, з 18% до 14,8% (58 тис. дітей).
Східна і Південна Африка	225,6	1 813,4	45 проектів у 16 країнах	1. Через високу поширеність хронічного недоїдання у Бурунді було розподілено 880 голів великої рогатої худоби та 2200 свиней між 4,534 домогосподарствами.

Продовження додатку Б
Продовження таблиці Б.1

Регіон	Фінансова допомога у 2018р., млн дол. США	Всього розмір допомоги, млн дол. США	Масштаби діяльності	Основна діяльність Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку у регіоні
Східна і Південна Африка	225,6	1 813,4	45 проектів у 16 країнах	2. У Ефіопії впроваджена Програма фінансового посередництва в сільській місцевості (RUFIP II), яка забезпечила 7,6 мільйонів сільських домогосподарств стійкий доступ до цілого ряду послуг, що значною мірою сприяє розвитку загальнодержавної мережі 22 мікрофінансових установ та 5500 сільських ощадно-кредитних кооперативів.
Латинська Америка	77,6	640,7	34 проекти у 17 країнах;	1. У Бразилії в рамках програми побудовано 5303 цистерни для зберігання дощової води для домогосподарств. 2. У Перу середній щоденний дохід сім'ї виріс з 1,25 до 4 дол. США, а підвищення рівня виробництва покращило продовольчу безпеку.
Близький Схід, Північна Африка та Європа	40,9	846,6	35 проектів у 17 країнах	1. У Тунісі Програмою сприяння розвитку аграрного розвитку на Південному Сході було підтримано створення 36 груп розвитку сільського господарства для спільного управління нагірними землями.

Примітка. Побудовано автором за даними IFAD Annual Report 2018 / International Fund for Agricultural Development. – Rome, 2019. – p. 5-15.